

15 DANA

Nastavak sa 1. strane
uračunljivosti. Na osnovu svega
toga, čud će doneti odluku o da-
ljoj sudbini ovog avanturiste.

Siromah Mihajlov! Od običnog
asistenta napravili su od njega —
profesora univerziteta, od potpuno
nezapaženog autora dva-tri bezna-
čajna članka o ruskoj književnosti
napravili su — književnika i pub-
licistu, od običnog kafanskog prek-
lapala — političkog „lidera“ koji
„kompetentno“ procenjuje političku
situaciju u Jugoslaviji i daje prog-
noze o njenom daljem političkom i
društvenom razvitku. Na prvi pog-
led izgledalo je da su oni, kojima
je potreban, spremni za njega sve
da učine. Ubedili su ga da je zna-
čajna politička „ličnost“, dali mu
potreban publicitet, omogućili mu
da pravi političke provokacije i da,
na kraju, pokaže celom svetu da
niko ozbiljan ne može da ga uzme
ozbiljno! Politički program njegove
„stranke“ ne samo da ne može da
privuče bilo kog građanina u našoj
zemlji nego ni iole inteligentnijeg
maloletnika koji bi voleo da pravi
političke avanture. Mnogo reklamirani
kongres njegovih pristalica
privukao je više stranih novinara
nego njegovih sumišljenika, kojih,
na patetično obnarodovanom spi-
sku, nema više od nekoliko deseti-
tina. Sada je i onima koji su ga
podržali postalo jasno da su po-
cenili političku inteligenciju jugo-
slovenskih građana očekujući da
neko može da pođe za Mihajlovom.

Posle nekolikomesečnih ozbiljnih
razgovora o njemu, Mihajlov je u
ozbiljnoj inostranoj štampi postao
predmet podsmeha, što je navelo
njegove poslodavce da ga se odriču,
podmećući ga jedan drugom. Još
jedan u nizu malih političkih pro-
vokatora, za kakve istorija našeg
vremena zna na hiljade, završio je
svoju ulogu onako kako je morao
i očekivati. Tragedija Mihajlova i
njemu sličnih je u tome što u ni-
hovom životu dode takav trenutak
kada i sami poveruju u svoju po-
litičku „svetlinu“ i svoj politički
„značaj“.

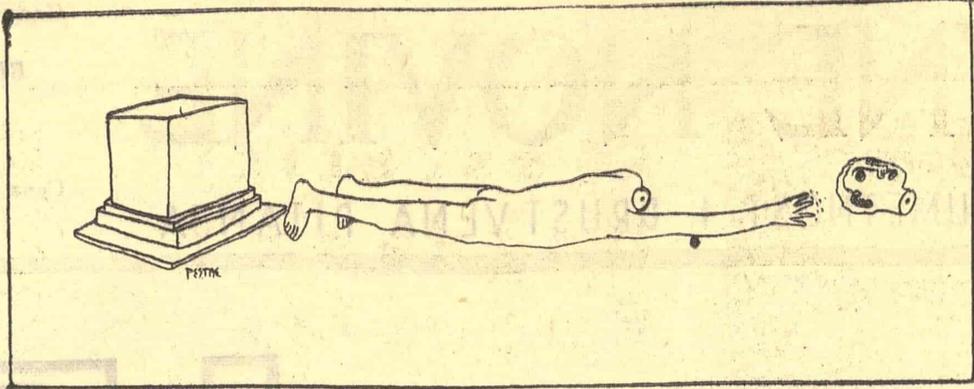
IZNENADNI ODLAZAK DRAGOLJUBA PAVLOVIĆA

U BEOGRADU je iznenada, od sr-
čanog udara, 11. avgusta 1966. umro
dr Dragoljub Pavlović, profesor
Beogradskog univerziteta, književni
i kulturni kritičar, član Srpske a-
kademije nauka i umetnosti i je-
dan od najaktivnijih kulturnih or-
ganizatora i inicijatora mnogih
akcija za proučavanje naše knji-
ževne prošlosti, izdavanje sabranih
dela naših starijih pisaca, itd.

Sa Dragoljubom Pavlovom čem od-
lazi sa Beogradskog univerziteta i
iz našeg javnog života jedan izvan-
redan naučni radnik, vrstan peda-
gog i briljantan predavač. Nasle-
dviš Pavla Popovića na katedri za
jugoslovensku književnost i preda-
jući staru i renesansnu književnost
jugoslovenskih naroda, Pavlović je
kroz svoja predavanja, seminarske
vežbe, konsultacije i razgovore sa
studentima, godinama odgajao ge-
neracije i generacije naučnih rad-
nika, profesora i pedagoga, uvek
imao mogućnosti da ih uputi na sa-
vesniji rad, da ih ohrabri u časo-
vima ključa, da im savetuje čemu
treba da se posvete i čime tre-
ba da se bave. Taj rad Dragoljuba
Pavlovića možda je i smetao ovom
savescnom nastavniku da napiše vi-
še nego što je napisao, i možda ga
je to poztvrtovanje i ta spremnost
da se sav studentima posveti na
kraju i tako prerano odvojilo od
njih, ali taj rad je, svakako, za jed-
nog profesora univerziteta ono što
je najznačajnije i uspomena koju
o njemu nose njegovi đaci vredni
isto onol'ko koliko i bilo koje nau-
čno delo o kome se govori sa pri-
znanjem, a čijeg se tvorca njegovi
šavremenici nerado sećaju.

Ali, bilo bi pogrešno iz ovoga za-
ključiti da Pavlović i kao naučni
radnik i kao pisac nije ostavio iza
sebe rezultate trajne vrednosti. Đak
Pavla Popovića on je na ispitivanju
naše književne prošlosti primenjivao
i one metode koje se primenjuju
u ispitivanju političke i eko-
nomske istorije i na taj način oži-
vljavao ne samo pisce o kojima je
govorio nego i epohe u kojima su
ti pisci živeli i delovali. U svojim
knjigama iz stare srpske književ-
nosti i kulturne istorije Dubrovnika
Pavlović se predstavljao kao dobar
znalac materije, kao istoričar po-
uzdanog naučnog metoda, kao pisac
od duha i stilist kakvih je malo u

Nastavak na 12. strani

Na marginama ŠTAMPE SEZONA, KAKO KOME

Božidar BOŽOVIĆ

KAD IZJUTRA uključite radio, načuljite uši na
spikerovu najavu vesti, i kao prvu vest čujete da
je izvoz Tanzanije prošle godine povećan za 17
odsto, ili da je u Zivinicama završena izgradnja
nove samoposluge, onda to znači, bez uvrede po
Tanzaniju i Zivinice, da je nastala mrtva sezona.
Bar za jednu profesiju. Novinarsku.

Postoji priča, možda je i apokrifna ali sinon
e vero e ben trovato, koja glasi otprilike
ovako: negde između dva rata, urednik jednog
rumunskog lista koji je imao problema sa tira-
žom, konstatuje, sav očajan, da nema da objavi
ama baš ništa što bi bilo kog čitaoca moglo da
uzbudi i zainteresuje. Potraje to neko vreme, i
on jednog dana dođe na očajničku ideju: izmisli
da je došlo do ozbiljnog incidenta na granici iz-
među dve južnoameričke države. List se proda
dobro. On pojača incident. Zatim izmenja diplo-
matske note. Onda priredi prilična puškaranja.
Potom počne da gomila trupe na granici. I tako
je ova igra olovnih vojnika plus diplomacija, na
papiru, potrajala sve dok nije prošla mrtva se-
zona, i dok nije došlo do lepe, pokrupne domaće
afere, ili jedne čestite železničke katastrofe. A
kako novinari ispod svoje krvoločne i cinčne
spoljšnosti ipak kriju miroljubivu i dobroćudnu
narav, naš je urednik hitno priredio uspešnu mi-
rotvornu diplomatsku akciju i sredio odnose iz-
među one dve zemlje na tako uspešan način da
one više nikada posle toga, kao ni tada a ni pre
toga, nisu došle u sukob. Ne računaju se generalski
pučevi u svakoj od tih zemalja oabaka.

Pošto kod nas, danas, lične slobode i pravo
odlučivanja građana kao pojedinaca, pa i novi-
nara, avaj, u oblasti spoljne politike još nisu
dovoljno razvijeni, pravila igre našim urednicima,
prečutno ali izričito, zabranjuju da započnuju
čak i platonska zatezanja odnosa, a kamoli gra-
nične incidente, među pojedinim zemljama. Ja-
sno je, otuda, da nam nije ostalo ništa drugo nego
da se snalazimo kako znamo, u granicama sop-
stvene zemlje (sa poverenim, izuzetnim, rej-
dovima u lični život Brizite von Bardo).

A tu, izgleda, mašte ne ponestaje. Pristup je,
naravno, vrlo raznovrstan, i grubo se može po-
deliti u dve kategorije, što otkrivaju, primera
radi, ova dva na brzinu odabrana naslova: »Go-
licali žrtve« (»Politika Ekspres«, 10. VIII); »Ne-
miri u skopskoj železari« (»Borba«, 14. VIII).

Ko ne bi, i usred leta, pa čak i ako ga je obu-
zela primorska fjaka na nekoj plaži, poskočio
kad pročita ovakav ili sličan naslov, ko ne bi
rasterao dremež, i počeo ozbiljno da čita ono što
se pod ovakvim naslovom nalazi? A to i jeste
svrha naslova. I tako čitalac sazna

iz »Ekspresa«, da je u Požarevcu »... grupa
maloletnika koja je dosad bila lišavana slobode
zbog 24 krivična dela, sela ponovo pred islednike
da objasni šest svojih novih provala i krađa...
Tako... u privatnim stanovima posle krađe pri-
vlačili bi se pokradenim spavačima i, valjda zato
da sebi dokažu koliko su hrabri, golicali ih po
tabanima...«

iz »Borbe«, da je u skopskoj železari »...ovih
dana izbio oštar nespornizam između pogona va-
ljaonica — njegovog radničkog saveta i osnovne
organizacije Saveza komunista — i generalne di-
rekcije i centralnog radničkog saveta«.

Ima čitalaca sa bujnom, čak deformisanom,
maštom. Njima naslov »Golicali žrtve« izaziva
neodređenu predstavu da se radi ili o nekom no-
vom metodu američkih vojnika u Vijetnamu, to
jest novom dokazu humanosti američkih inter-
venista, ili, bar, o novoj varijanti seksualnog ma-
nijaštva. Drugim, pak, podjednako nastranim
čitalačkim masama, vest o nemirima donosi pred
oči sliku o barikadama u skopskoj železari i pod-
seća ih na zvuk nekog puščanog hica. I jedni
i drugi čitaoci su sami krivi što su čudaci, a ovi
potonji i što ne znaju da se jezik razvija i menja,
i da reč nemiri u savremenom novinarskom
žargonu može da označava i učestale sednice or-
gana samoupravljanja, kao odraz našeg burnog
društvenog razvika. Ali, sve to nije važno. No-
vine se zbog uzbudljivih naslova kupuju i čitaju.
Svrha je ostvarena.

Sala na stranu, ako se odvoji ono što je oz-
biljna vest, mrtva sezona je prokletstvo profesije.
Čak i kad se biraju tri konkurentske lepote de-
vojke (sa leptericama republikkog, pokrajinskog

i sreskog nivoa u jednoj od konkurencija), jedan
najlepši osmeh i jedan najveći podvig; čak i kad
fudbalski treneri nadmaše sami sebe dajući pro-
sečno izjavu dnevno iako još ne znaju ni ko će
im na kraju u timu igrati; čak ni kad postoji ne-
ulovljiv broj festivala, posao nije lak. I onda,
ne preostaje ništa drugo nego se prihvatiti one
oblasti za koju je puna sezona ono vreme koje je
za sve druge mrtva sezona. To jest: turizma.

Vrlo je teško sredeno i sabrano dati sliku
svega onoga što se u tim, bogatim i mnogobroj-
nim izveštajima i napisima, kaže. Čak i u istom
listu pristup suštini: ispravnosti naše turističke
politike u celini, i uspeha ovogodišnje sezone,
koliko to može sada da se oceni, nije jednak iz
dana u dan.

Pada u oči da je pre sezone velika većina na-
pisa imala optimistički ton, ne samo u pogledu
broja turista i prihoda od turizma, pogotovu de-
viznog, nego i u pogledu onoga što turisti dobiju
za svoj novac i na što naidu. Većina današnjih
napisa intonirana je kritički, pogotovu kad je o
detaljima. Očigledno je da su ovi sada bliži istini.
Dok su oni prethodni, optimistički, predstavljali
ili izveštaje lokalnih dopisnika, građane na raz-
nim opštinskim i drugim »materijalima« i za-
ključcima sastanaka, ili slična uopštavanja iz
»viših« turističkih i drugih organa, dotle je naj-
veći broj sadašnjih izveštaja ono pravo novinar-
stvo: izveštaj novinara sa lica mesta, podatak i
činjenica. Pa i sada u to mnoštvo dokumentova-
nih izveštaja najednom se umeša lakonski »zva-
ničnik« podatak koji saopštava da je ova sezona,
uopšte ili negde na obali Jadrana, po prilivu devi-
za i broju noćenja uspešnija od svih prethodnih,
a bez redakcijskog komentara ili analize. Jer, o-
čigledno je da ne mogu postojati dve nezavisne,
uporedne istine. Da li su svi oni koji su bili kod
nas u toj meri zadovoljni letovanjem da će po-
novo biti naši gosti, i, što je možda još važnije,
da će nam poslati nove goste putem najefikasnije
turističke propagande — lične preporuke, odu-
ševljenog prepričavanja utisaka — ili će ovo svoje
leto smatrati avanturom, koja se nerado ponav-
lja i ne preporučuje drugome: to je bitno pitanje
efekta ove naše turističke sezone. Svakako, ne mo-
gu se dati jedinstveni odgovori za stotinu hiljada
ljudi i ukusa, ali se može oceniti šta od dve kraj-
nosti dominira, da li smo uspešli da udemo u ek-
spanziju a da podižemo i kvalitet.

Iz prelistavanja sadašnjih brojeva dnevne
štampe utisak se ne može dobiti. Ali, možda je i
prerano, i previše, to i tražiti. Na kraju krajeva,
ako je za turizam puna, za novinske redakcije je
ovo ipak mrtva sezona. A što su izveštaji i članci
puni protivrecnosti — pa takav je i život uopšte,
a pogotovu naš turizam.

Vredi, ipak, izdvojiti jednu opasku. Dva ka-
karakteristična slučaja, koja je zabeležila perio-
dična štampa, dnevna nije uzela da oceni (dodu-
še, oba ova napisa preštampala je »Borba«). To
su postupanje nekih faktora u Makarskoj sa o-
mladincima-ferijalcima koji tamo letuju, što bi,
po mome ličnom mišljenju, trebalo tretirati kao
krupan društveni skandal i, pored ostalog, pita-
nje odnosa prema omladini, i slučaj sa mostom
kod Sibenika koji pet dana po završetku nije
puštan u saobraćaj da bi se sačekao dan svečanog
otvaranja (kao da su svečanost sama po sebi,
i govor nekog odgovornog funkcionera važniji od
mosta samog po sebi i saobraćaja kome je na-
menjen). Možda je šteta što ovakvi i slični slu-
čajevi, koji nisu ni posledica mentaliteta, ni za-
ostalosti u klasičnom smislu, ni nevičnosti ni ne-
poslovnosti, nego deo političkog mentaliteta, deo
onoga protiv čega se najupornije treba boriti —
što dakle takvi slučajevi nisu postali, u pozitiv-
nom i po društvo korisnom smislu, senzacija
koja će i naslovima i komentarima izazvati inter-
esovanje i osudu najšire javnosti.

P. S. Već godinama beogradska štampa, upor-
no kao iz inata, piše Čilipi, iako se od Marina
Držića, preko Ive Vojnovića, pa sve do table na
dubrovačkom aerodromu zna da se ovo mesto u
Konavljima zove Čilipi. Beležimo napredak: od
pre neki dan su Ičići postali Ičići. Umoljava-
ju se lektori i korektori da u ime onoga čući
čavka uzmu k znanju ova dva detalja. Da za-
misle da su i sami iz Čuprije, Paračina, Pančeva,
Poreča, Čačka ili bar sa Čukarice ili Čubure.

primljene knjige

BRANKO BOŠNJAK: »FILOZOFIJA I KRŠĆAN-
STVO«, »Naprijed«, Zagreb 1966. Str. 624. U ovoj »ra-
cionalnoj kritici iracionalnog shvaćanja« Branko Bo-
šnjak je putem dijaloga kritički filozofije sa hri-
šćanstvom nastojao da pokaže zašto je filozofski od-
nos prema svetu bića jedini adekvatan put u tuma-
čenju mesta i smisla čovekove egzistencije.

ARSA LAZAREVIĆ I SLOBODAN NEŠOVIĆ: »SVI-
JET O TITU«, »Naprijed«, Zagreb 1966. Str. 386. Pred-
govor Miroslav Krleža. Izvodi iz strane štampe, ra-
dio-komentara, knjiga zbornika itd. koje su u ino-
stranstvu posvećene predsedniku jugoslovenske re-
publike, sakupljeni na jednom mestu i bogato ilustro-
vani fotografijama predstavljaju dragoceni priručnik
za svakoga ko se bavi istorijom nove Jugoslavije ili
ličnošću i delom predsednika Tita.

SVETLANA KNJAZEVA: »FILOZOFIJA BERTRANDA
RASLA«, »Naprijed«, Zagreb 1966. Str. 126. Studija
Svetlane Knjazeva pruža analizu Raslovih filozofskih
pogleda i daje ocenu Raslovo filozofskog dela. Ova
knjiga predstavlja jedno od uspešnijih rasvetljenja fi-
lozofije Bertranda Rasla kod nas.

PETER VERES: »OBRAČUN«, »Forum«, Novi Sad 1965.
Preveo Josip Vaso Kulić. Str. 618. Autobiografija je-
dnog od najpopularnijih mađarskih savremenih pi-
saca, dugogodišnjeg predsednika mađarskog Saveza
pisaca, u kojoj Veres iznosi čitav niz sećanja na veći
broj ličnosti mađarskog i inostranog javnog života
i na istorijska zbivanja kojima je bio svedok.

VJEKOSLAV MIKEČIN: »SUVREMENA TALIJANSKA
FILOZOFIJA«, »Naprijed«, Zagreb 1966. Str. 142. Pro-

Onako izgled

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Šta se zbiva?

IMA JEDNO MOJE kratko doba u godini — ne
traje duže od četrnaest-petnaest dana — kad že-
lim da sasvim pustim pamet na otavu. Tada ne
čitam čak ni novine, ne slušam radio, ne znam
čime ljude davi televizija U te dane mene nema
nigde gde se obavezno oblači košulja ili, ne daj
bože, stavlja kravata; pristajem da odem kuda
god hoćete, i na Severni pol, ali ako mogu da
se pojavim samo u gaćama.

Baš je ovih dana bilo vreme moga apsolutnog
plاندovanja. Pojma nemam šta se u svetu ne-
prijetno izdogađalo, sem što je moj prijatelj bio
poneo mamac za klenove a ono navalile krkušje,
dok su drugi put, kad se snabdeo mamcem za kr-
kušje, »radili« samo klenovi.

Ne znam čak ni da li su čitave do pre dve
sedmice postojeće države. I da li su na broju svi
državnici. Sad ili nikad potrebna mi je znatna po-
moć poštovanih čitalaca da mi jave da li su dr-
žavnicima i sve kože na broju. O tome čovek
treba da bude obavešten da bi — svako svojim
načinom — mogao pomoći uvažanim pastirima.

Neprikosновенost

PRAVILO da je kritika porez koji se plaća na
popularnost još nije naišlo na pravo razumevanje
u našoj kući. Kod nas se taj porez plati tek kad
se moćnik proglasi nepopularnim, i to na regu-
liran, jednoglasan način. Tada plati sav dugovni
porez odjednom, pa bankrotira, tresne o ledinu.
Umesto da ga je plaćao malo-pomalo, koliko može
da izdrži ne likvidirajući svoju firmu, stojeći i
dalje na nogama.

Društveni fenomen

Naš turizam

ČUJEM da ćemo već ove godine zaraditi i ubudu-
će zaradivati sve veće pare na tome što nam u ze-
mlju dolaze stranci i ubijaju osice na našim pla-
žama. Da stranci štiju ovamo kopnom i vodom,
i da ih na mnogim jadranskim kupalištima u julu
i avgustu ima puno, to je stvarnost. Daista bismo
morali biti prevelike budale kad se na takvoj či-
njenici ne bi nešto čestito zaradilo. Stručnjaci,
doduše, tvrde da mi u ovom nismo suviše pa-
metni. Prema mnogim našim iskustvima iz raznih
oblasti privredivanja, ne vidim što stručnjacima
ne bi trebalo verovati. Istovremeno treba vero-
vati da će nam — kao obično — u dvanaesti čas
isproradivati potrebni klikeri, pa da će nam ule-
teti u džep i one devize koje zasad raznosi bur-
naše morske nespretnosti.

Samo, to je jedna strana stvari. Postoji i druga
o kojoj ne izgleda da se dovoljno pošteno bri-
nemo.

Mi smo socijalistička zemlja i naš turizam bi
valjda, kao i sve ostalo, trebalo svakome o tome
da svedoči. U ušima revolucionarne generacije (uzeto
široko, u smislu: savremeničari revolucije) ostali su
samouvereni zvuci koji su pre četvrt stoleća
odjekivali o naše brdske strane i zidove gradskih
ulica: »Amerika i Jengleska biće zemlja prole-
terska«. Može li taj zanos da nađe mesta u sa-
vremenoj turističkoj stvarnosti. Pitanje se po-
stavlja: Hoće li Amerikanac, Englez, Francuz,
Belgijanac, Holandanin, Norvežanin, Švedanin,
Nemac, posle susreta sa Jadranom, sanjati i o
novom obliku našeg života ili samo o našem moru,
koje je čarobno od davnina?

Jugoslovenski čovek, turistički privređujući,
treba da se kupa u znojnoj jer je to za nas posao
s izgledima. Ali moralo bi se videti kako se sve
više, a ne sve manje, kao trudenik koji je za-
služio preдах, kupa i u moru, da uživa zajedno
s Amerikancima i Englezima, Francuzima, Belgi-
jancima, Norvežanima, Švedanima, Nemcima...

Teži se da na Jadranu dodu imućniji turisti od
kojih svaki pojedinačno može da ostavi dosta
deviza, pa brinemo kako takvima čapraz-divan da
se napravi. Zar naše turističko opredeljenje ne
bi moglo biti: da na odmor ovamo dolaze baš
skromni radnici iz celog sveta, u ogromnom broju,
i da se veći priliv deviza ostvaruje na poznatom
geslu većeg trgovanja »veliki promet — mala za-
rada«? Da se hiljade stranih radnika nađu u leto-
valištima naših radnih kolektiva (uslov: da bude
mного baš takvih letovališta), pa da tu dolazi do
bratimljenja i da se s verom opet peva »Amerika
i Jengleska...«

To je, dakle, ta druga strana stvari na koju
se zaboravilo. Zapostavimo li to, bićemo samo ba-
kali svoga mora. Krčmićemo ga, recimo, sa nekim
trgovačkim računom, koji će strane ljude, naše
goste, međutim, dovoditi do uverenja da se nema
računa živeti u socijalizmu. To bi bio turizam
koji izbija iz glave najbolje društvene snove, tu-
rizam u kome bivši partizan, zaveden jednom krat-
kovidom kalkulacijom, pere sudove čak i bivšem
gestapovcu.

biemsko-bibliografski pregled osnovnih škola. pokre-
ta i pravaca u savremenoj italijanskoj filozofiji pro-
praćen izvesnim kritičkim napomenama o pogledima
savremenih italijanskih filozofa.

PER HANSON: »PA MAKAR NAM ŽIVOT UZELI«,
»Naprijed«, Zagreb 1965. Preveo Zeljko Takač. Str.
210. Knjiga norveškog publiciste o vremenu okupa-
cije i otporu koji su Norvežani pružali pokušajima
fašiziranja i porobljavanja u periodu od 1940. do za-
vršetka drugog svetskog rata.

KONSTANTIN SIMONOV: »ŽIVI I MRTVI«. Prevele
Vida Flaker. Str. 558. »VOJNICI SE NE RAĐAJU«. I.
II. Prevela Nada Cekić. Str. 392 + 416. »Naprijed«,
Zagreb 1966. Roman-epopeja Konstantina Simonova o
velikom otadžbinskom ratu. Prema ocenama sovjetske
kritike roman predstavlja životno delo ovog po-
pularnog sovjetskog pisca.

PRVA KNJIGA kritičara i esejiste Radojice Tautovića, ta obimom tanušna studija u belim mekim koricama — opominje nas na sve razduženije prisustvo ovog pisca, koji je svoje kritičarsko, pa, dakle, i moralno vjeruju izgradio u toku ima neprestanih suočavanja sa oporim, tvrdim i svake ornamentike udobnosti lišenim oblicima života. Radojica Tautović bio je i ostao, kao ličnost, i kao književni stvaralac, odveć drastično lišen svake mogućnosti koja bi mu dala osnovicu za bilo kakvu udobnu samoobmanu na planu ličnog života. I koja bi ga, dakle, lišila moći za dublje, junačnije i muške distinkcije bitnog od nebitnog u kritičarskim objektivizacijama i ocenama. Otuda u njega, čini mi se, jedna više suva, ogolela rečenica, kojom iskazuje svoju potragu za istinom u vremenu a time i manje pregnantna i samo impresionistička, dopadljiva parabola koja prava značenja podređuje zvučnosti reči.

U toj neudobnoj slobodi pisana, i potvrđena kao akcija koja ide za razlikovanjima bitnog od nebitnog u životu i, posebno, delu Bogdana Popovića, — knjiga »Estetika Stradije« pred nama se ukazuje kao stvaralački rezultat napora da se kritičarsko osećanje temporalnosti u kontrapunktskoj harmoniji: pisac — delo — život — društvo, ostvaruje i ostvari kao procena onih vrednosti koje su u estetici i književnoj teoriji Bogdana Popovića kao relativne konstante dosegle do naših dana i prisutne danas. U ostalom nezavisno, na jednoj strani od epigona Bogdana Popovića koji su se, kao i svaki epigon, prihvatili fosilne strane njegovog dela i, na drugoj strani, nezavisno od negiranja njegove estetike koja su bila učinjena, kako Tautović razložno primećuje, u ime anti-estetike a ne da bi se protivstavila jedna druga životnija teorijska interpretacija umetničkog. Zbog toga — izgleda da je ovde važno navesti Tautovićevo mišljenje — „u periodu srpske kulturne istorije od kraja minulog stoleća do početka prvog svetskog rata, Popovićeve teorija bila je afirmisana, manje-više nekritički, kao credo poezije i umetnosti. Između dva rata ona je pretrpela veherentnu negaciju, smrtonosnu u istorijskom smislu, ali takođe

O esteticima Bogdana Popovića

Radojica Tautović:
„ESTETIKA STRADIJE“,
„Bagdala“, Kruševac 1966.

nekritičku u smislu teorijskom. Najzad, posle drugog svetskog rata — posebno pak u prelomnoj deceniji između 1950. i 1960. godine — ona doživljava trenutak svog istorijskog i teorijskog oživljavanja, naime — trenutak svoje kritičke reafirmacije. Praktički, ovakva reafirmacija ostvarivala se putem izdavanja Popovićeve odabranih tekstova, pa i rukopisa koji ranije nisu bili štampani. (...) Među (...) posleratnim izdanjima najveću važnost imali bi Estetički spisi, ne toliko zbog toga što sadrže pojedine neobjavljene tekstove, koliko zbog toga što njihova sadržina obuhvata izvesne ideje, koje znače prevazilaženje mrtvih formula Popovićeve estetike. S obzirom na to ovaj napis se poziva, uglavnom, na navedena izdanja.

U kontekstu ove krivulje koju je skicirao Tautović, sasvim je prirodno da se on u daljem razmatranju, a ništa slučajno — vratio na Maslešin tekst „Meringovi prilozi istoriji literature“ i na činjenicu da je Masleša „anticipirao savremenu dijalektičku kritiku Bogdanove filozofije umetnosti“ u kojoj je ona označena kao »čudna mešavina idealizma i materijalizma«.

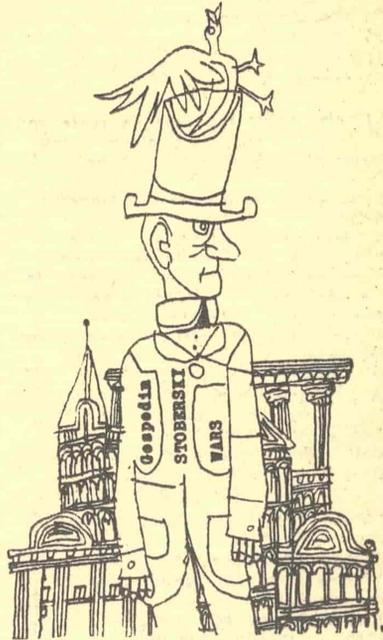
I Tautovićeve esejistička diskusija o istorijskom mestu, kritičarskoj ulozi i teorijskoj vrednosti misli Bogdana Popovića, ne svodi se na uprošćeno polemičku strukturu težnje ka definitivnim ocenama, — već na takav teorijski tretman koji obezbeđuje razlikovanja bitnog od nebitnog u jednom književno-kritičarskom i estetičarskom delu iz naše kulturne istorije koje je, kao delo, od nas tačno toliko udaljeno da nas ničim, to je bar izvesno, ne može više da iritira, ni kao meta za poricanje niti kao stvaralački pokretač. Ali, ovo delo je, ipak, ostalo svedočanstvo jedne teorijske pismenosti višeg reda u onoj Srbiji koja se, praktično, tek ostvarivala u tokovima zbivanja koja će dovesti do njene integralne državnosti, istorijske i evropske afirmacije.

Sledeći ovaj put — Radojica Tautović ostvarivao je celinu svoga eseja iz takvih teorijskih fragmenata koji čitaocu pružaju dovoljno dobro raspoređenog materijala — da se izrazim najjednostavnije — a samim tim i uvid u revalorizaciju onih vrednosti koje su bile ne jednom zaklonjene oporošću pravolinijske negacije ili pak uprošćenog epigonstva koje je,

naročito u periodu između dva rata, imalo svoga korena u misaonoj žabokrećini jednog dela srpskog građanstva.

Upravo zbog toga čini mi se, nije nezahvalno da se naglasi ovaj vid vrednosti ovog Tautovićeve eseja, koji on, verovatno, nije mogao da »planira« kao atribut i kao vrednost po sebi. Naime, diskutujući estetičke koordinate dela i, posebno, teorijske misli Bogdana Popovića (kao i odnos između ove teorije i njene manje uspele kritičarske primene) — Tautović je, ustvario i prilog istoriji srpske književnosti, — pravo sa razloga odsustva apriorizma u svojoj bitno dijalektičkoj interpretaciji temporalne i klasne uslovljenosti bogdanopopovićeve kategorije. A očiglednost ove sinteze, dakle, književno-istorijske određenosti i diskusije estetičkih suština, istovremeno je i najbolja preporuka knjige »Estetika Stradije«. Dakle, ove studije koja pred nas dolazi kao podatak o jednoj pronicljivoj kritičarskoj inteligenciji jer potvrđuje svoje pravo da se okrene prošlosti i da je u kontinuitetima vremena, kao prošlost, učini i delom stvarnosti u kojoj jesmo.

Branko Peić

U VREME kada je pisao pozorišnu kritiku, neka je dopuštena ta mala ispoved, Bora Glišić mi je bio jedan od najdražih pozorišnih kritičara. Ono što me je u tim kritikama privlačilo i onda kada se sa nekim Glišićevim sudovima nisam slagao, bila je velika, iskrena i neprikrivena Glišićeva ljubav prema pozorištu i glumcu, spremnost da se ima razumevanje za njihove napore i da se o njima, kada se govori o njihovim neuspesima, sudi ljudski blago i sa mnogo razumevanja. To isto osetio sam i u onom trenutku kada sam pročitao i Glišićevu novu knjigu posvećenu Branislavu Nušiću. Nušić je Glišićeva simpatija, Glišić ne voli samo Nušićevu delo nego i Nušića čoveka, on za sve ono što je Nušić učinio ima objašnjenja i o svemu tome tako ubedljivo govori, da i onda kada se čovek od početka do kraja ne složi sa onim što Glišić kaže nije u stanju da tome što Glišić kaže porekne vrednost. Mogu da kažem, izvinyavajući se za lični ton, da se ja sa mnogim od onoga što je Bora Glišić o Nušiću rekao u potpunosti ne slažem. Ali isto tako mogu da kažem da sam iz knjige Bore Glišića o Nušiću, o Branislavu Nušiću i njegovom dobu naučio više nego iz čitavog niza članaka, napisa i komentara Nušićevih dela, koji su mome shvatanju Nušića bili bliži. Zato i mogu da pretpostavim koliko će poslasticu duhu predstavljati Glišićeva knjiga onima koji Branislava Nušića komediografa, lakrdijasa i satiričara vole kada me mene, koji nemam mnogo simpatija za Nušića i njegovo delo, uzbuđivala gotovo na svakoj svojoj stranici.

Šta je to novo što donosi knjiga Bore Glišića u pristupu Nušiću? Glišić u Nušiću vidi neku vrstu anticipatora, moderne antidrame i antiteatra, i svim banalnim i jevitnim efektima, kojima se Nušić, po mišljenju mnogih, služio samo zato da bi zabavio publiku, vidi samo način da se više otkrije Nušićeva slika sveta i da se Nušićovo šaroliko delo, i isto

Bora Glišić:
„NUŠIĆ NJIM SAMIM“,
„Vuk Karadžić“,
Beograd 1966.

Novi Nušić

tako šaroliko svet, prikažu što grotesknijim i možda čak i više izobličnim, nego da će Nušić služiti zakonima teatra svoga vremena. Nušić je, znači, neka vrsta pozorišnog reformatora koji ide ispred konvencija svoga vremena i koji blagodareći svom kršenju konvencija stvara jedan nekonvencionalni svet. Kada se takb pošmatraju neke Nušićeve drame i komedije, onda Nušićevu delo dobija i jedno novo rasvetljenje i jedan naš tradicionalni nesporazum oko ozbiljnog i neozbiljnog Nušića, oko čega se sporimo od oslobođenja nacovama, dobija jedan sasvim novi smisao. Nušićeva komika je smeh kroz suze, ali ni u kom slučaju to nije smeh jednog očajnika, nego smeh jednog dobroćudnog čoveka koga čitav taj smešni i groteskni svet zabavlja, za koji on ima simpatija, jer je i sam njegov deo.

Nušićeva javna delatnost u Glišićevoj knjizi prikazana je sa mnogo simpatija i čitalac dobije utisak da je Glišić imao ambiciju da u jednoj knjizi ospori sve ono što su kritičari Nušićevog javnog rada Branislavu Nušiću zamerali. Istinu za volju treba reći da Glišić tu nije u potpunosti poštovao hronologiju istorijskih događaja, da bi sve Nušićeve postupke kako valja objasnio. Ali, objašnjavajući Nušića društvom i sredinom, njegovim klasnim poreklom građanina jedne zemlje u kojoj se građanstvo tek formira, nastojeći da sagleda srbijansko društvo u jednoj pravoj istorijskoj

perspektivi, a ne samo u mračnom svetlu u kome su ga opozicionarski novinari i 29-to majski prevratnici posle pada poslednjih Obrenovića prikazivali, Glišić je učinio mnogo za rehabilitaciju Nušićevog političkog rada i za reviziju svega onoga što Nušića prati od prve Skerlićeve negativne kritike o njemu. Nušićevu službu poslednjim Obrenovićima Glišić ne posmatra kao službu jednom reakcionarnom režimu (što je Aleksandrov režim, doista i bio) nego kao službu jednom kralju koji ima velike oslobodilačke ambicije i koji vrlo intenzivno radi na organizovanju međunarodne akcije Srbije na oslobođenju naših krajeva (što je Aleksandar doista i činio). Ovaj dvolični momak koji do svoje smrti nikome nije rekao šta hoće i šta misli, a umeo da sazna sve ono što drugi hoće i šta drugi misle, imao je i dva lica u odnosu prema ljudima. Nušića on nije osvojio kao vlastodržac, koji deli vlasti i časti, nego kao rodoljub čiji su nacionalni ideali gotovo istovetni s Nušićevim. Kada se tako Nušić sagleda onda i njegovi politički grehovi, koje mu je otvoreno ili prikriveno prebacivao Skerlić, ne izgledaju tako grešni kao što izgledaju kada se to dvojestvo ličnosti i uloge Aleksandra Obrenovića ostavi po strani.

Dobar pisac, vešt novinar, čovek koji ume da vlada materijalom, da se u svakom trenutku posluži najboljim mogućim argumen-

tom za odbranu teze koja možda i nije dobra, Glišić je Nušićevom delu dao jedno novo rasvetljenje, pomogao nam da ponovo pogledamo Nušića, da se u nizu slučajeva uverimo da smo u pravu i da istovremeno, ne tako retko, lojalno sebi i drugima priznemo sopstvene zablude. Kako bi bilo dobro da se jednom o svim našim piscima progovori nekonvencionalno na onaj način na koji je o Nušiću govorio Bora Glišić! Jer ovako sagledan Nušić kao nacionalni revolucionar koji sve svoje sile posvećuje oslobođenju svoga naroda ne obazirajući se na to ko to oslobođenje sprovođi, anticipator nekih modernih pokreta i strujanja u teatru, prethodnik nekih savremenih dramskih pisaca, i čovek kod koga vedrina duha i tragično osećanje sveta uvek idu zajedno, pomaže da se Nušićeva dela ubuduće drukčije interpretiraju, da se o njima drukčije misli i sudi, i da se iz njih rekonstruiše jedno vreme koje je, kako izgleda, mnogo življe u Nušićevim pričama, dramama, komedijama i tragedijama, nego na stranicama opozicionih listova koje smo navikli često da posmatramo kao poslednju reč istine i kao isključivi istorijski izvor kada govorimo o prošlosti.

U tome je značaj ove Glišićeve knjige, knjige koja je Nušića smestila u svoje doba i pokazala nam koliko Nušić svojim delom pripada našem vremenu.

Predrag Protić

LJUDE SREĆEMO, prepoznamo ili ne, pozdravljamo ili ne pozdravljamo. Svaki neznamac kao da nosi neku tajnu i ne želi da je otkrije. Može nas slučajno pozdraviti, ili nas se odneku seća, i to je već dovoljno da otpočne lanac zbivanja i asocijacija, igra koja odvođi u traganje za odnosima, uzrocima i posledicama odnosa među ljudima, za šarolikim spletom u krugu lica što nas okružuju. Nikad nismo sigurni da li smo se dohvatili istine; svakodnevna zbivanja postaju čudna i neuhvatljiva. Tajne se kriju svugde: u čudnom hodu ili jedva uočenom nosu nekog neznanca, u konfekcijskom kaputu, slučajnom događaju na ulici, u susretu, liku. A tajna i nije tajna — sve je tako obično. Treba se samo zainteresovati, zamisliti, poći za tragom. Ili pokazati malo više topline, srdačnosti i ljubavi. Čitav taj svet zakržljalih vizija odražava se neumitno, automatski jasno u ovim prozama Mate Beretina.

Posmatramo li Beretinovu knjigu iz sociološkog aspekta, uočićemo kao bitan, centralni problem prilagodavanje došljaka, seljaka i provincijalaca, gradskom miljeu. Pisac ne uzima odnos grad-došljak grubo i jednostrano, on ga slika od samog susreta do dugogodišnjeg perioda prilagodavanja, sve do stvaranja ili radanja izvesne ljubavi prema gradu. I tamo gde ne ukazuje neposredno na takav odnos, Beretin ga ne odbacuje, ostavljajući čitaocu da ga naslućuje. Sukobi i neuroze, okosnica psihološkog aspekta ovih priča, takođe su uslovljeni tim metamorfozama, odnosno procesom urbanizacije i urbanizacija tempa života. Sve se pretačvara u svakodnevnu trku, dobro znanom stazom, počinjući i završavajući se na istom mestu, između četiri zida, u krevetu („Jedan dan gospodina Danića“). Ili za istim, dosadnim i umrtvljujućim poslom (ista pripovetka). Moralne dileme usko su povezane sa strahom od grada, od ljudi i od sebe samog. Upravo zato Beretini junaci očajnički pokušavaju da prevaziđu granice između sebe i neznanih lica što ih okružuju. Kao lutke kreću se ulicama, tra-

Grad i ljudi u njemu

Mate Beretin:
„NEZNANCI“,
„Znanje“, Zagreb 1966.

gajući za susretima i doživljajima. Ali, kao što je već rečeno, trud je uzaludan, rastojanja se ne smanjuju, neznanici i pored svih napora (čini se ne samo svojih, već i autorovih, pa i naših, čitalačkih) i dalje ostaju neznanici.

U priči »Tko je kriv« starac teži da zameni svoj stan s balkonom sa severne strane za stan sa sunčanim balkonom, ali svi njegovi pokušaji ostaju bez uspeha. Kontakti s ljudima služe mu jedino da ga uljuljkaju u varljiv, relativan san o sopstvenoj sreći, jer pojedinci koje susreće imaju lošiji stan. Igra se nastavlja: I sam starac služi kao merilo poređenja ljudima sa stanom boljim od njegovog. U priči »Njegova sjena« suptilno je prikazano kolebanje — da li pružiti prenoćište otpuštenom robijašu. Strah čoveka ogrezlog u konvencije od bivšeg prestupnika, isključenog iz društva, degradiranog na hijerarhiji uspravljajućeg i spasonosnog poštovanja, rada dileme i sukobe. Treba doći na mesto sastanka, uveriti se da je otpušten robijaš tu, da postoji, ali istovremeno ne pričati mu i ostati neprimećen. Rešenje pruža sam robijaš, koji iz nepoznatih ra-

zloga nije došao na sastanak. U obe ove, a i u još nekim pripovetkama, uočavamo interesovanje pisca za moralne probleme koje pruža uverljivost jednostavnoj fabuli. Evo još jednog prevashodno moralnog odnosa: Stariji čovek odgajao je za vreme rata dečaka. Kasnije, postaviš prodavac novina, mladić — nekadašnji dečak — daje svom dobroćudnom novine da ih pregleda, a zatim ih uzima i prodaje. Čovek ne želi da uvredi mladića, drži novine u ruci, vraća, mada je to sve bez svrhe — nepismen je i novine mu ničemu ne služe. Ipak nastavlja da ih besciljno i mehanički lišta, nemajući snage da prekine humornu igru, da razbije krug iluzija i konačno obelodani istinu (»Duga«). A stari, nepismeni čovek na stranicama ove knjige nije usamljen.

Faktografski, sitnorealistički postupak samo je spoljašnja ljuštura ovih proza. Što dublje prodiremo u njihovo tkivo otkrivamo grad, parkove, ulice i ljude koji se njima kreću. Njihovi postupci i reči nisu verna kopija, nerealni su čak, svedeni na jednu suštastvenost i upravo zato neumoljivi u verodostojnosti.

Beretin pokušava da dobro poznatim stvarima da nove dimenzije i dobrim delom uspeva u tome. On se katkad upušta i u komplikovanija, gotovo metafizička traganja za pravim obličjem stvari i događaja, za istinom (»Susret s pokojnikom«, »Neobičan dijalog«).

Najslabije tačke ove knjige jesu mesta gde pisac insistira na anegdota. Nesklad između fabule i podteksta u takvim prozama postaje očigledan i šavovi pucaju, naracija slabi, padajući na nivo melodrame (»Žena i mačka«, »Otac i sin«). Pisac je izgleda potreban prostor da bi razvio pune dimenzije svoga kazivanja (počev od pomalo mitskog časovničara iz proze »Sat« do najduže pripovetke »Jedan dan gospodina Danića«, kojom je ujedno postignut i najviši domet u ovoj knjizi). I pored pojedinih zanimljivih rešenja Beretin u pripovedačkom postupku ostaje eklektik, sa izraženom težnjom da ovlada konciznim izrazom savremene proze. Tamo gde je ostvario jedinstven, precišćen prosede (»Jedan dan...«) rezultati su najbolje vidljivi, njegova proza je najpumnija i najbogatija. Čini se zato da mogućnosti pisca treba ocenjivati prema toj priči.

Proze u ovoj zbirci samo uslovno možemo nazvati pripovetkama. Neke od njih, istina, to i jesu, ali autor istovremeno na drugim mestima razbija svaku uslovnost pripovetke, pišući jednostavne zapise, crtece s izrazito esejističkim pasazima, pa prelazi i u traktat o ljudskim naravima, pri čemu mu fabula služi samo kao primer i pretekst za slobodan tok asocijacija, za konstrukciju odnosa kakvi su mu kao ilustracija potrebni. Mogla bi se, eventualno, izvesna podela napraviti prema dužini proze — u dužim tekstovima anegdota biva izostavljena i prevaziđena, a više dolazi do izražaja pravi pripovedački nerv.

Ivan Šop

Srboljub MITIĆ

Gatanje u dlan

(linija bekstva)

OVDE GONI crn sivog
Na ovom plavkastom dlanu
Goniće ga do sunca
Iza onog zelenog brda

Siv što beži ima oči velikog
Jelena pred smrt
Rogovima će moći nebo da razdere
Ali
Umreće jer on je samo
Jelen od sive pesme.

Onaj što goni
Jednim skokom veliki
San preskoči
Ali ni on neće
Da dostigne jelena...

(linija mržnje)

NEKO MAMI lude pse na tvoje kosti
Neko ti noću ujedla glavnu venu
Neko ti ubija male žute bube
U glavi
Neko ne može dobroću da ti oprost

Neko ti zeleni jed bljuje na lice
Neke žene neke nosate neke crne
Zene neke lude kurve izgovaraju te
Na opasnom mestu naopako neka ružna
Baba zatvara u čadavo grne
Tvoje dugme — da ti se zakopča srce
Da požutiš i umreš

A ti zapamti ovu
Travu zapamti ovu
Reč zapamti ovaj
Dan zapamti ovaj
Broj i smeji se.

(linija pesme)

ZNAS JE odavno
Dugo ti se već šunja
Između kostiju
Kao mahovina od vatre
Hrani se tvojim životom
Kao veliki nož reže
Crn put
Tvojim očima

Kad se najlepše osmeheš
Iskopaće ti
Provaliju
Pod nogama

Kazu se da će te
Nagovoriti na crnu reč
Kazu se da će te
Odvesti na ružno mesto
Čuće se strašan glas
Kada se dokotrljaš
Natrag
Videće se velika rupa
Na tvome čelu

Ona će da te namažu
Gadnim bojama
Nacrtaće ti sramotne
Znake na licu i
Odvješće te u luđu kuću
Svi znaju za to.

(linija smrti)

VIDI SE nebo
Vide se ptice
Vidi se voda
Vide se ribe
Vidi se zemlja
Vidi se šuma
Vidi se trava

Ti se ne vidiš.

NEPREVEDENE KNJIGE

Lajos Mesterházi

Isten, Meretre

Szépirodalmi könyvkiadó,
Budapest 1966.

LAJOS MESTERHAZI, rođen 1916. godine, pripada srednjoj generaciji mađarskih pisaca. Dosad je objavio pet zbirki novela, sedam romana, četiri drame, više jednočinki i radio i televizijskih drama. U javnom životu obavljao je i obavila više dužnosti: publicista je, urednik lista i dobitnik Košutove nagrade — najznačajnije u Mađarskoj — za literaturu.

„Isten, meretre“ (Bog, po meri) najnoviji je roman, autobiografskog karaktra, ovog plodnog pisca koji na 212 stranica jednostavnim jezikom zahvata period od 1936. godine do naših dana.

Kako sam autor navodi, povod pisanju ovog romana je ovo:

Direktor jednog spoljnotrgovinskog preduzeća u Budimpešti telefonom se javlja piscu i objašnjava da je kod njega jedan zapadnonemački gospodin, doktor i direktor, trgovinski partner, koji tvrdi da poznaje pisca i želi da ga poseti.

On pristaje i gospodin Sniber, poznanik iz studentskih dana, ulazi u dom pisca. Veoma je simpatičan, govorljiv i, raskomotivši se, priča piševoji ženi kako su njih dvojica još 1936. godine u Bavarškoj nadmudrili „glupe nacionalsocijalističke glavešine“. Danas je on vlasnik fabrike, ali nipošto nije kapitalista. Jer je kapitalizam davno umro, svaki njegov radnik je akcionar, a on sam je pobornik „američkog prag-

Šarl Lalo

Osnovi estetike

„Kultura“, Beograd 1966; prevela
Nevenka Subotić-Petković

VRLO PLODAN francuski estetičar Šarl Lalo (1877—1953) izgradio je svoja shvatanja na temelju sociološke estetičke struje, ali je sociološkoj analizi pripojio psihološku analizu i nastojao da na taj način stvori integralnu estetiku. Njegov pokušaj, na žalost, nije bio sasvim uspešan, kako zbog toga što nije obuhvatio stilističku analizu umetničkih dela, tako i zbog toga što nije pošao od „jedinstvenog polja“ na kome bi se zasnivali osnovni stavovi njegovih shvatanja, nego je mehanički „slepljivao“ razne pristupe estetskom fenomenu. Ali je ipak prevazišao jednostavnosti sociološke i psihološke estetike i dao niz zanimljivih i korisnih razmatranja estetičkih problema.

Svoju integralnu estetiku u malom Lalo je izložio još 1925. godine u kratkom i sažetom delu „Estetički pojmovi“, kako, u stvari, glasi pravi naslov ovih „Osnova estetike“. Pisano u obliku sistematskog pregleda bitnih estetičkih pojmova, ovo delo je, zbog svoje jasnosti i preglednosti, doživelo mnoga izdanja i postiglo veliku popularnost. Ali Lalo se nije zaustavio na shvatanjima koja je u njemu izložio. Docije, u novijim izdanjima, on je ukratko ukazivao na nove poglede na estetski fenomen, a u drugim delima razvio je ili izmenio neka svoja ranija shvatanja. Razvio je, na primer, „strukturnalističko“ ili „polifonističko“ tumačenje umetničkog dela, razradio psihotipologiju umetnika na osnovu njihovog odnosa prema životu u delima „Izraz života u umetnosti“, „Umetnost daleko od života“, „Umetnost blizu života“, „Velika estetička bekstva“ i „Ekonomija strasti“, a izmenio svoje shvatanje osnovnih estetskih kategorija u „Estetici smeha“.

U predgovoru, koji je napisala naša poznata estetičarka Eleonora Mićunović, ukazuje se na osnovne stavove ove knjige i nedovoljnost „integralne estetike“ Laloa, ali se, na žalost, ne govori o njegovim novijim estetičkim shvatanjima.

Prevod Nevenke Subotić-Petković uglavnom je dobar, ali terminološki neprecizan. Prevodilac pogrešno prevodi „estetička savest“ umesto „estetska svest“, smatra da su suprotni pojmovi „nesvesno“ i „smišljeno“, Platonovo delo „Država“ naziva „Republika“, drži da po Aristotelu tragedija čisti strasti užasom i samilošću a ne da tragedija izaziva i čisti afekte straha i sažaljenja, zastupa mišljenje da po Kentu lepota stvari zavisi od slobodne igre mašte i „polmanja“ a ne „razuma“. Stil Laloa je lapidaran i u njemu je u potpunosti sproveden klasičan princip da je mislima prostrano a rečima tesno i stoga je nastojanje prevodioca da ono što je pisac rekao prevodi doslovno često dovelo do nejasnosti, kao što je, na primer, ovaj: „Ružnoća je odbijanje da se postave nerešivi problemi harmonije, ili da se reše ostali, ili da se živi u njoj, pošto je svaki sukob rešen“.

Uprkos izvesnim pozitivističkim i mehanicističkim nedostacima, ovo delo se može preporučiti kao knjiga pogodna za upoznavanje sociološko-psihološkog pristupa estetičkim problemima. Ali čitalac kome je ova knjiga namenjena — koji nije ni stručnjak za estetiku ni poznavalac francuskog jezika — imao bi više koristi da je, umesto bibliografskog indeksa literature na francuskom jeziku, na kraju knjige mogao da nađe najopširniju bibliografiju estetičkih dela na srpskohrvatskom jeziku.

Dragan M. JERICIĆ

Žak Delari

Historija Gestapoa

„Epoha“, Zagreb 1966; prevela
Marija Eker-Manolić

IDEJA da se napiše istorija jedne od najstravičnijih terorističkih policijskih organizacija za koje čovečanstvo zna i da se iznese sve ono, znano i neznan, što je Gestapo, radio od svoga nastanka pa do sloma Hitlerove Nemačke maja 1945. godine, svakako je interesantna. Jer to nije samo istorija nemačke tajne policije, to je dobrim delom i istorija nacističke partije i istorija Hitlerove Nemačke. Gestapo je dobrim delom bio sprovednik jedne zločinačke politike. Gestapo je, pogotovo otkad ga je Himler preuzeo u svoje ruke, dobrim delom i određivao politiku Hitlerove Nemačke spreman da svaku manjačku ideju sprovede u delo i da nacističko vodstvo i sam inspiše na zločinačke podvige.

matizma“ i sa zadovoljstvom konstatuje „ceo socijalistički svet evoluiru u tom pravcu“. Što se tiče Zapada, tamo, osobito u Nemačkoj, brzim tempom se izgrađuje pravi socijalizam.

Slušajući sve ovo, pisac se seća. Sadašnji gospodin Sniber, socijaldemokrata i propagator „pravog socijalizma“, još kao student bio je član nacionalsocijalističke partije, koga je pisac upoznao 1936. godine kada je pohađao letnji univerzitet u Ginsburgu, u južnoj Nemačkoj. Staviše, tada je Sniber kao vatre- ni nacista i obožavalac Hitlera delao među nemačkim življem u zapadnoj Mađarskoj. Ovaj period piševoeg života protkan je simpatičnom ljubavi prema devojci, vaspitanoj u duhu strogog građanskog morala koji se u ratnom vihoru ruši kao kula od karata. Sniber je u ratu učestvovao kao padobranac i bio je ranjen na Kritu. Kasnije postaje član kaznene ekspedicije u Grčkoj i Srbiji. Godine 1943. kada je bio na odsustvu, pokazivao je piscu, između ostalog, i sliku jednog sela u Srbiji koja prikazuje njega pored obešenog rodoljuba.

Sada je Sniber, naravno, dobro vaspitani gospodin, predusretljiv, čak mlo, koji je jednostavno brišao iz sećanja ono što je neprijatno, sav se topli od miline, srećan je kao dete kada ga piševo žena ponudi prženicom premazanom belim lukom, jer „to je najbolja prženica na svetu, a luk?... najbolji beli luk koji je ikad okusio!... Sta?... Militaristi, revanšisti?... Idite, molim vas, lupetaju koješta... Svuda ima glupaka... Ratni zločinci?... Vidite, vi to ne razumete... Mi sve zasnivamo na zakonu... Kako?... Pa, eto, kaži ime, pruži dokaze i ja ću ga prvi osuditi... Blage kazne?... Zbogom, kod nas je demokratija, humanističko-hrišćanska demokratija...“

Ovo svakako nije jedan od „velikih“ romana, ali pošten stav pisca, njegovo nepristrasno posmatranje ljudi i događaja, čitaoca ni za trenutak ne ostavljaju nezainteresovanog, pa se knjiga čita, tako reći, u jednom dahu.

Fedor SESUN

U ovoj knjizi nije reč samo o istoriji jedne zločinačke organizacije, čije ime znači više i zvuči stravičnije nego svi epiteti koji bi mogli uz to ime da se pridruže, nego i onima koji su organizovali Gestapo i njime rukovodili. Zak Delari otkrio je Gerin-govu ličnost, prilično opširno govorio o Hajdrihu i Himleru, sa izvanrednom preciznošću ocrtao situaciju u Vajmarskoj Republici posle Hitlerovog dolaska na vlast i otkrio sve one zakulisne mahinacije u vreme likvidacije svih drugih političkih pokreta u Nemačkoj sem Hitlerovog, i pri pripremanju agresije i prikazao koliko je bio udeo nemačke tajne policije u borbi za vlast koja se, kako se to vremenom sve više i više otkriva, vodila gotovo neprekidno u vrhovima nacional-socijalističke partije od januara 1933. pa do konačnog nemačkog sloma.

Savestan istoričar i dobar pričinar Zak Delari pušio je događaje da sami pričaju i uvek kada je mogao svoje tvrdnje da potkrepljuje nemačkim izvori-ma, o Gestapou, zvaničnim dokumentima Gestapoa i iskazima onih koji su u njemu ili za njega radili, on je tim iskazima davao preimućstvo nad svim ostalim. Tako je u knjizi Zaka Delarija Gestapo sam sebe naslikao i ta slika koju je o sebi, službenim izveštajima o svojim nedelima, stvorio Gestapo izgleda stravičnije od one slike koju svojim pričanjem stvaraju njegove posredne ili neposredne žrtve na koje se ovaj francuski pisac isto tako oslanjao.

Predrag SIMONOVIC

Erve Bazen

Ustani i podi

„Grafički zavod“, Titograd 1966.

U SAVREMENOJ francuskoj prozi, pored izvikanog novog romana kome pripadaju Rob-Grije, Natali Sarot, Mišel Bitor, Margaret Dira i drugi postoji još kako živa i kako uticajna i poticajna škola psihološkog romana, zapravo onog romana koji pripada krilu kritičkog realizma obogaćenog nekim iskustvima moderne literature. Čak bi se moglo reći da publika više voli djela tih pisaca nego opuse autora trenutno na glasu. I do nas povremeno dopiru djela tih pisaca, ali mahom ostaju neprikazana, bez reklame i preporuke, kao tobože manje vrijedna i značajna. U grupu istaknutih modernih realista spada svakako i nedavno umrlj Rože Vajan (posljednji stendalista), Arman Lanu, Erve Bazen i neki drugi autori. Svi oni zajedno imaju ličan stil i svoj svijet i ne mogu se nasilno podvoditi pod zajednički nazivnik. Svakako među najznačajnije i najzanimljivije pisce ovoga kruga valja u prvom redu ubrojiti baš Bazena od koga smo već dobili nekoliko izvanrednih djela, romane „Ulje na vatru“, „Nekoga moraš voljeti“, „Za ljubav sina“, i sada roman „Ustani i podi“. U romanu o kome je sada riječ impresionirao realistička u-bedljivost koja nimalo ne djeluje anahrono ni de-mode. Naprotiv, svežiha stila i snaga psiholoških fakata govori čak suprotno: literatura nikada ne odumire, ona se samo transformira, modifikira, Bazenov realizam, naravno, nije balzakovski opisan, digrezi-van, nego slojevit, psihološki tanan, moderan. Bazen ne samo da je dobar stilist — jednostavnog načina izražavanja, što je umjeće svoje vrste, kao kod našeg Andrića — nego i snažan opservator stvarnosti. Stvarnost kod njega nije nikakav dekor niti tui element nego stvarnost ljudskog duha, ljudskog života, misli, emocija, stradanja, ali i stvarnost koja je van čovjeka, tužna i tegobna svakodnevnica. U romanu „Ustani i podi“ pisac nam je ispričao borbu za život i borbu sa životom jedne paralizovane mlade žene koja je ostala bogalj za vrijeme invazije u Norman-diji, a sada živi kod neudate tetke u Parizu i izdr-žava se pretipkavanjem tekstova. Citava drama ispričana je u prvom licu, priča nam je Konstansa koja, u sirotinji i u društvu sa smrću, neće da se preda i do kraja ostaje prokna i hrabra. Obično ljudi u njoj situaciji klonu, međutim, Konstansa uporno, do kraja, dok ima daha, hoće da se bori sa nedaćama, hoće u stvari da živi. I ona živi, živi njen duh, njena misao. U sudaru sa životom, sa svirepim životom, Konstansa ne bježi u irrealnost, u snove, nego stvari uzima kakve jesu i u toj borbi bez lu-zija ne odstupa do posljednjeg daha. Oštre pameti, mo-nična i pronicljiva, ona nam priča svoj mučni ži-vot, ali tako da je nijednog časa ne sažaljevamo nego joj se divimo. Posljednja poglavlja ispričao je um-jesto nje čika Roko: to je isповijest starčeva o ago-niji hrabre paraličarke. Valja reći da je ova knji-ga ne samo umjetnički ubjedljiva, ne samo istinita, nego i humana iako nikada svoj humanizam ne la-kira, odnosno u ime humanizma nikada ne zatvara oči pred stvarima kakve jesu, a ponekad su doista apsurdne, surove i bestijalne.

Risto TRIFKOVIĆ

Flamanska poezija

„Nolit“, Beograd 1966; preveo
Dragoslav Andrić

IZBOR FLAMANSKE POEZIJE u izvrsnom prevodu Dragoslava Andrića pružile ljubiteljima poezije prijatno ošveštenje. Inspirisana trenutima svakodnevnog, običnog života, ova poezija se obraća sa ljup- kom neposrednošću malim stvarima, običnim ljud- skim radostima, trenutima života kojima se neki pesnici, u drugim zemljama, s nostalgijom vraćaju. Za Flamance to ipak nije povratak, već tradicija. Njihov odnos prema prošlosti pun je poštovanja i

optinjenosti onim što je proteklo, ali u njemu ima i ironije. Za flamanske pesnike ne bi se moglo reći da slepo poštuju tradiciju. Oni je pre nastavljaju. A nastavljaju je čistom, neposrednom radošću životom, istančanim čulima za njegovu muziku i jednom spe- cifičnom opsesijom trenutkom u kome se on gasi — smrću. Flamanski pesnici su stvorili veliki broj pe- sama o smrti. Ovaj podatak govori i o njihovoj opti- njenosti životom kojim nekada, kao u pesmi Paula van Ostaljena (jednog od revolucionara u flamanskoj poeziji) „Mark ujutru pozdravlja stvari“, žive i same stvari:

Zdravo dečko s biciklom
na vazl s cvetom
tu — tuu
zdravo hleba na stolu
zdravo ribare sa kačketom
s ribarskim
kačketom i sa lulom
dobar dan!
Eardan ribice moja
draga ribice
ribičice 'bardaan

Pesnik pozdravlja stvari koje nam je već jednom na ovako čedno neposredan način otkrila vrhunska umetnost ove zemlje — flamansko slikarstvo. Mnoge pesme iz ove zbirke podsetiće nas na već viđeni pejzaž sa platna velikih slikara na kojima dominira radost života, uživanje u prirodi, disanje s njom. Ova poezija uglavnom je lišena apstraktnih di- menzija i zato najčešće deluje spontano kao sam život (Hido Hezele: „Pade jedanput“; Karel van der Vustejne: „Pletenje“; Rihard Mine: „Divan dan“; Via Mune: „Zedan kao srndać“).

Flamanski pesnici produžili su na najbolji način tradiciju svojih slikara. „Onome ko čita njihova pesme mora pasti u oči njihov zajednički imenitelj, živeti i opet živeti“ (Karel Jonkhere).

Gordana MAJSTOROVIC

Branislav Nušić

Muzej pozorišne umetnosti, 1966.

NUŠIĆEVU STOGODIŠNJICU Muzej za pozorišnu umetnost u Beogradu, obeležio je jednim zbornikom koji treba da pruži materijale na osnovu kojih će se dobiti svestrano rasvetljenje Nušićevog dela. Nušićeve književne i pozorišne sudbine, njegovog uticaja na naš pozorišni život nekad i sad. Citav niz napisa (Huga Klajna, Jovana Cirilova, Andreja Inkerta, Branivoja Đorđevića i Nade Miloševića), i po onome čime se bave i po načinu kako se tim problemima bave, predstavlja suštinski nov pristup delu Branislava Nušića. To su svakako najznačajnije pokušaji da se Nušić rasvetli kao pisac i da se istovremeno daju izvesne sugestije na koji način bi moglo dalje da se proučava Nušićevo delo i čime bi sve pri postavljeni Nušićevih dela na scenu reditelji mogli da se ko-riste. Nisu manje zanimljivi ni oni priloz koji go-vore o Nušićevom životu i o njegovom radu u sta- jevskom, skopskom i osiječkom pozorištu, o nje-govom delovanju kao kulturnog radnika u raznim beo-gradskim kulturnim institucijama, o sudbini njegovih pozorišnih dela na inostranim scenama, i o susretima inostrane publike sa njegovom pisanom reči.

Razume se, svi priloz nisu podjednako vredni pa- žnje, ali od zbornika, ovakve vrste, koji više pru- žaju materijal za proučavanje jednog pisca, no što pretenduju na to da budu iscrpna informacija o jed- nom piscu, tako nešto ne treba očekivati. Dovoljno je da ima priloga koji vas pozivaju na razmišljanje, tekstova prema kojima se, čim ih pročitate, polemič- ki određujete, da ima dovoljno građe koja je zna- čajna, a nije bila svima i svakome pristupačna, pa da se ovaj Zbornik pozdravi i preporuča.

Ima nešto što predstavlja neku vrstu podviga. To je bibliografija „Nušić u Jugoslaviji“ koju je izradio Dragoljub Vlatković. Vlatković je prvo naveo sva za- sebno štampana Nušićeva dela, zatim Nušićeve rade- ve po listovima i časopisima, i na kraju gotovo svu bibliografiju radova o našem najpopularnijem kome- diografu. Možda bi bibliografija bila preglednija da je Vlatković kod radova objavljenih u listovima i časopisima svrstao Nušićeva dela po godinama objavl- jivanja, a ne po azbučnom redu, ali i ovakva, manje pregledna, Vlatkovića bibliografija, ma koliko je pomalo ironično zvučalo, predstavlja najznačajnije što se o Nušićevom jubileju za Nušića uradilo.

Dragoslav POPOVIĆ

ISPRAVKA

U prošlom broju, u rubrici „Neprevedene knjige“ objavili smo prikaz romana rumunskog pisca Livija Rebreanu „Culjandra“ koji nam je poslao naš sa- radnik Velimir Kolundžija, lektor za srpskohrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Bukureštu. Ne pre- veravajući ovu informaciju objavili smo tekst o Re- breanuovom romanu, koji je, kako su nam naknadno skrenuli pažnju izvesni naši čitaoci, u našoj zemlji preveden. Zahvaljujući na saradnji našim čitaocima istovremeno se izvinjavamo zbog netačne informacije.

Brana CRNČEVIĆ

PIŠI KAO ČUTIŠ

Nadam se da ćemo hemijsku reakciju ipak zadržati. Samoubicama bi trebalo platiti da žive, možda bi pristali!
Borba između ljudi i spomenika večna je: prvo se dižu ljudi i ruše spomenike, posle se dižu spomenici i ruše ljude.
Niko nije toliko besmrtn koliko je smrtn.
Svaki pritisak spolja ubija čoveka iznutra.

Hepening U POZORIŠTU

U ŠUMI jedna devojka visi naglavačke sa drveta. Ona i još četiri druge osobe klate se na konopcima na raznim mestima u šumi. Iz daljine čuju se glasovi drugih ljudi — tragača koji po imenu dozivaju one koji vise. Kad čuje svoje ime, osoba koja visi odgovara „Ovde sam“. Orijentišući se prema glasu, tragači pronalaze mesto gde se osoba koja visi nalazi, prilaze joj i cepaju ili seku njegovu ili njenu odeću. Ovako se završava „dvodnevni hepening“ Alena Kaprova „Poziv“, jedno od dela koja pripadaju takozvanom „novom pozorištu“.

Hepening — događanje je tema o kojoj se u poslednje vreme u umetničkim krugovima sve više govori i oko koje se ukrštaju bezbrojna retorička koplja. Nedavno su na stranicama „Njujork tajmsa“ dva istaknuta američka pozorišna kritičara konfrontirala svoja mišljenja o hepeningu u pozorištu. Najpre je Ričard Sehner, urednik uglednog pozorišnog časopisa „The Tulane Drama Review“ objavio članak u kojem je detaljno i sa mnogo simpatija objasnio ovaj novi pozorišni fenomen. Njemu se oštro suprotstavio Džon Simon, pozorišni kritičar časopisa „Hudson Review“.

Za Sehnera hepening predstavlja novi teatar koji pruža estetsko iskustvo za koje ne postoji odgovarajući kritički rečnik. Poistovećen sa pozorištem, oslanjajući se na muziku, nastao najpre među slikarima, hepening predstavlja niz zbivanja za koja se ne može tačno reći šta se u njima događa. Novo pozorište se ne oslanja na literaturu i ono se zbog toga opire književnom sumiranju ili analizi. Iako smatra da je neposredno iskustvo jedina realna osnova za diskusiju o hepeningu, Sehner nastoji da ga opiše poredeći ga sa tradicionalnim pozorištem.

U tradicionalnom pozorištu karakter je ličnost koja ne mora biti „stvarna“, ali je u svakom slučaju „ogranska“; zaplet predstavlja povezani niz događaja u kojima se karakteri razvijaju. Novo pozorište se svodi na spoj asocijativnih varijacija, slučajnih promena, igara i putovanja. Ali kao i mnoge druge umetnosti, novo pozorište nije „čisto“ i dela pisana za njega sastoje se od čitavog spektra aktivnosti. Međutim, zaplet, koji je po Aristotelu „duša“ drame, u novom teatru nije prisutan. Pozorište apsurdna se često povezuje sa novim pozorištem, ali je to povezivanje pogrešno. Čak i u „najapsurdnijim“ delima — „Celavoj pevačici“, na primer — glumci igraju uloge, a pozornica predstavlja neko drugo mesto. Pozorište apsurdna ustanovljeno je protiv tradicije, a novo pozorište po strani od nje.

Srce tradicionalnog pozorišta je tekst. Novo pozorište potpuno odbacuje dijalog i zamenjuje ga zvucima i slikama. Kako se organizuju ti zvuci i slike kad su slobodni od tradicionalnih obaveza priče? Jedan od pristalica novog pozorišta je rekao da je dovoljno dodirnuti informaciju informacijom da bi se dobila uzbudljiva i efektivna umetnost. Ova tehnika dominira novim pozorištem. Oldenburg se pita „Šta mogu da učinim u vodi?“ i izlazi sa pomamnim nizom događaja koje zove „Pranja“. Jednom rečju, novo pozorište traži nove puteve da bi disciplinovalo aktivnost izvođača. Najuočajniji metod je jednostavno ispunjenje zadatka bez povezivanja toga zadatka sa bilo čim drugim. Izvođač šeta kroz vodu, devojka guli slojeve obojene „kože“, plesač iznosi boce na pozornicu itd. Izvođači, prosto rečeno, izvode, a ne glume. Ni u kom slučaju njihova aktivnost ne predstavlja ništa više od onoga što je. Ako je povezana sa drugim elementima „predstave“, onda je ta veza asocijativna, a ne temelji se na zapletu. Često se izvođač tretira kao nešto neživo. Telo se upotrebljava zbog dinamike svojih pokreta, teksture kože ili zvuka glasa koji su zanimljivi sami po sebi. Boja se nabaca na kožu ili se telo kotrija po patosu. S izvođačem se na taj način postupa kao sa materijalom, kao što se slikar služi bojom, platnom ili elementima kolaža.

Pitanje da li izvođač nešto oseća nastaje zbog zbrke koja se javlja između konvencionalnog izvođenja koje ne podleže kalupima. Razume se da izvođač nešto oseća. Ali stvar je u tome što ta osećanja nisu integralni deo sistema priče. Mnoge prestave novog pozorišta

U ŠUMI JEDNA DEVOJKA VISI NAGLAVACKE SA DRVETA

samo jedan od mnogobrojnih elemenata. Reflektori, magnetofoni, ekrani, filmovi, boje, deformišući ili „reformišući“ kostimi — sve se to upotrebljava. Čak i onda kad je ljudsko biće u središtu izvođenja, pažnja se ne poklanja njegovoj ljudskosti kao takvoj, nego onome što telo-mozak može da izvede. Sa izvođačem se postupa kao sa živom ili neživom osobom, ali nikad kao sa ličnošću sa htenjima, strahovima, strastima. Zbog toga se i upotrebljavaju maštine kad one mogu bolje da

Novo pozorište u potpunosti odbacuje scensku realnost. Nema ni pozornice ni kuće, samo prostor. Ako postoje gledaoci, oni se često moraju pomerati sa mesta na mesto da bi videli šta se događa. Oni često i ne mogu sve da vide. Jedinstveni fokus drame pretvara se u mnogo-fokus, pa čak i u ne-fokus. Pošto nema ni ličnosti ni priče, nema potrebe ni za scenskom realnošću. Glumac je kralj tradicionalnog pozorišta. U novom pozorištu on je

realizuju sliku, zvuk ili teksturu. U velikoj meri novom pozorištu nedostaje ljudska intencionalnost, ali to ne znači da su predstave neplanirane. Neke se marljivo probaju na konvencionalni način. Jedinstvo novog pozorišta zavisi o promenljivim varijacijama izvođenih događaja, pri čemu glavnu ulogu ima logika kompjutera, a ne pripovedača.

Gde su izvori novog pozorišta? Likovne umetnosti, Dada, Zen, levičarska politika, Antonen Arto i njegova estetika. Možda je najvažnije to što se slikarska estetika izrazila pozorišnom terminologijom. To jest, čovek se ne pita „Zašto to činiti?“, nego „Kako si uradio ono što si naumio da učiniš?“ Merila sudjenja moraju se razvijati iz intencija dela koje se vrednije, a ne na osnovu unapred utvrđenih sistema procenjivanja ili kriterijuma ukusa koji vode poreklo od tradicionalnih formi.

Po Sehnerovom mišljenju sve ovo govori da je novo pozorište zanimljivije, ingenioznije i vernije realnostima društva od ostalih pozorišta. On smatra da prisustvujemo stvaranju jedne druge pozorišne tradicije, tradicije koja već ima svoje pandane u muzici, baletu i likovnim umetnostima. Razlika između revolucije u drugim umetnostima i revolucije u pozorištu je u tome što je ova druga imala interni karakter, što su je sproveli umetnici koji neguju određenu umetnost. Revolucija u pozorištu je „spoljašnja“. Malo je pozorišnih ljudi koji su njene pristalice, ali su, zato, slikar, plesači i muzičari zaposeli pozorišta. Možda je ovo bilo nužno da bi se i jedna toliko uporne reakcionarna umetnost kao pozorište spojila gurnula u XX vek.

Sehnerov pleoaje za novo pozorište nije, kao što je rečeno, ostao bez odgovora. Džon Simon mu se oštro suprotstavio. Kroz istoriju smo, kaže on, prolazili kroz razdoblja u kojima su, naizmenično, dominirali osećanje i razum, i oni su davali osnovni pečat umetnosti vremena. Danas, na žalost, živimo u vremenu kad se i razum i osećanje posmatraju sa sumnjom, ili ih prosto nema, i to upravo pospešuje anarhiju, anti-umetnost, ne-umetnost.

Kome je potrebno pozorište, pita se on. Onima koji žele da gledaju, da reaguju na ono što vide, stvaraju mišljenje o onome što se pred njima događa, onima koji žele da osećaju i misle. Kome je potreban hepening? Onima u čijim se životima ništa ne događa ili izgleda da se ništa ne događa, koji moraju da izmišljaju veštačke događaje, sintetičku aktivnost da bi mogli da popune svoju prazninu. Pozorište nastoji da stvori sliku života, hepening pokušava da ostvari zamenu za život, rivala životu, koji predstavlja totalno nerazumevanje umetnosti. To je pozorište potpuno dehumanizacije, jer teatar koji se služi ljudskim telima, rečima i akcijama ne može da ih ignoriše, pretvara i s njima izvodi lakrdije a da ne prestane da bude teatar. EkspONENTI novog pozorišta su ljudi koji nisu sposobni za pravu diferencijaciju i vrednovanje iskustava i koji zbog toga proizvode surogat iskustva kome nije potreban nikakav komentar.

Na osnovu Sehnerovog članka vidi se da su muze blizakinje novog pozorišta. Slučaj i Mašina. Međutim, smatra Simon, takva koncepcija umetnosti izbegava odgovornost koja donosi prestiž. Kad se stvari dešavaju uglavnom putem slobodnih asocijacija, slučajja, mehanizama, očigledno je da se niko ne može smatrati odgovornim za nešto ili ništa što iz toga proizlazi.

Ali, Simon ne misli da cela ova buka i me-tež ne mogu da donesu nešto novo, čime bi i pravo pozorište moglo da se poslužiti, pa čak ni ne isključuje mogućnost da novo pozorište može da pobedi staro. Po njegovom mišljenju, to bi ličilo na zauzeće Rima od strane Gota. Ono što bi nastavilo da živi da bi inspirisalo i oživljavalo budućnost bila bi civilizacija pokorenih Rimljana, a ne pobednika Gota, Huna i Vandala. Jer čak i onda kad je najgora, staro pozorište se samo sebi obraća pitanjima kao što je „Šta je plemenito, sreća, život?“, a ne, kao tipični hepening, „Šta mogu da učinim u vodi?“

L. N.

POZORIŠTE

OD TEATRA NA OTVORENOM DO „OTKRIVENOG TEATRA“

Prvi simpozij kazališnih radnika na Dubrovačkim ljetnim igrama

ČITAV je Dubrovnik jedno kazalište, i to bogodano kazalište na otvorenom, s bezbroj manjih i većih prirodnih arhitektonsko urbanih pozornica — to je bila osnovna misao i konačni zaključak međunarodnog simpozija kazališnih radnika, koji je s temom „Teatar na otvorenom“ prvi put održan od 7. do 9. avgusta u tom našem gradu jedinstvenih kulturnih i scenskih ambijenata. No od te već prilično poznate, i za naš turizam svakako korisne konstatacije, nije se dalje došlo. Čitav se razgovor upravo tada završio kada je tek trebalo početi, kada su poslije tri informativna popodneva ipak konačno postavljene neke polemički izoštrene i dosta oprečne teze. Iz toga ne treba izvući zaključak da je ove dubrovačke kazališne razgovore trebalo produžiti, nego da je valjalo odmah tako i početi, te ući dublje i svestranije u suvremenu problematiku i u sve aspekte otvorenog kazališta, — da bi postalo „otkriveno“ kazalište u višestrukom smislu, zapravo „otvoreni prostor“ kako se zgodno izrazio glumac Fabijan Sovagović u svojem zanimljivom prilogu diskusiji.

Možda bi do toga odmah i došlo, da je rad simpozija, a osobito simultanog prevodenja, bio bolje organiziran. Uvodni referat režisera Koste Spaića, pročitan na francuskom, ipak je, za razliku od većine drugih referata i konferata, prešao granicu puke i ponekad banalne informativnosti, jer je postavio dovoljnu podlogu za svestraniju teoretsku i praktičnu diskusiju svojim tezama o izmijenjenom elementu varijabilnosti, kada jednom nađena prirodna scena ostaje fiksirana a mijenja se

i oblikuje zapravo gledališni prostor. No kako to Spaićevo izlaganje nisu odmah svi razumijeli, niti takav ton prihvatili, to se dva dana nastavilo pretežno u informativnom stilu, produžujući inače korisna i instruktivna izlaganja kritičara Nenada Turkalja o brojnim vorenim pozornicama našeg mediteranskog teatra ili intendanta Ulricha Baumgartnera o teškoćama Bečkog festivala. Tek treći dan su se iskristalizirali neki jasniji i polemički oprečni stavovi. Tako su morali na kraju i otpasti predviđeni informativni referati Marijana Matkovića i Davora Šošića o razvitku naše drame, tek formalno na štetu naših dramskih pisaca pred inozemnim auditorijem (jer su prijevodi ipak naknadno podijeljeni stranim gostima), ali svakako na korist stvarne teme i smisla ovih razgovora.

Takvu uvodnu intonaciju krajem drugog dana dalo je već kratko izlaganje režisera i sekretara simpozija Vladimira Habuneka, koji je ironički negirao svako ozbiljnije i specifično umjetničko značenje teatra na otvorenom (budući da je bitan tekst i gluma, a ne mizanscena), jer se sve više degradira na običnu turističku atrakciju pogotovo u novim tehničkim formama spektakla „zvuk i svijetlost“ s kojim se takođe želi usrećiti Dubrovačke ljetne igre. Tome Habunekovom mišljenju veherentno se suprotstavio dramatičar i jedan od organizatora toga simpozija, Marijan Matković, kao pasionirani svjetski putnik — turista, insistirajući na tezi da je „svaki umjetnik putnik u životu“ i braneci turističku karakteristiku i takve navodne kvalitete „teatra na otvorenom“. Taj pomalo efimirani te-

oretsko-praktični dijalog, koji je obuhvatio samo jednu, i to perifernu stranu problema, nadopunio je duhovitim invektivama poljski režiser Bohdan Korzeniewski svojim metaforama o pravoj i lažnoj bradi na prirodnoj pozornici. Tako je postavio problem odnosa realistički autentičnog ambijenta i odgovarajuće vjerodostojne a ne izvještajne glumačke igre u arhitektonski čvrsto i čisto fiksiranom prostoru kazališta na otvorenom, kao i potrebu novih djela specijalno pisanih za takva kazališta.

Najoštrije polarizirala su se mišljenja kada je trećeg popodneva predstavnik istočno-njemačkog ministarstva kulture Gero Hammer utvrdio da problematika i razvoj kazališta na otvorenom pokazuje alternative: prvo, kao pretežno historijsko turistički spektakl u odgovarajućim lokalitetima i za ekskluzivnu publiku, i drugo, kao renesansa starog narodnog teatra u amfiteatralnim prostorima i na trgovinama za najšire mase. On se odlučno izjasnio za ovu drugu alternativu, istakavši da „kazalište na otvorenom“ nije toliko estetski koliko sociološki problem i fenomen. Donekle nasuprot tome kritičar Petar Selem istakao je kao primarnu estetsku problematiku i potrebu istinitosti glume u istinitom ambijentu. Češki režiser Jan Grossman odlučno je odbacio svako posebno značenje teatra na otvorenom, kao nebitnog za razvitak suvremenog kazališta.

U nekoliko intervencija i u svom zaključnom govoru dr Ferenc Hont, režiser i direktor Kazališnog instituta u Budimpešti, jednog od najbolje organiziranih takvih instituta u svijetu, nastojao je da izvuče pozitivne ele-

mente iz ovih oprečnih, uglavnom praktičističkih stavova, do jedne ozbiljnije teoretske sinteze, ističući da je kazalište na otvorenom „vječito“ kazalište, da je to ono kazalište koje je u toku historije i u svome socijalno-estetskom kontekstu najviše uzbudivalo i stalno uzdizalo najšire narodne mase do dubljih emocija i spoznajnih života. Njegovi prilozi diskusiji bili su teoretski najdublji i društveno etički i estetski najkonstruktivniji, osobito kada je navodio zakon svake umjetnosti o transformaciji realnosti u drugu materiju i isticao bitno značenje konteksta te odgovarajućeg dramskog djela za određene scenske prostore i potrebu pisanja suvremenih drama za najšire mase našeg dramatičnog vremena i novog „otvorenog kazališta“. Na prvoj konferenciji za štampu naglasio je da time ne želi negirati potrebu i značenje malih, intimnih kazališta, koja također mogu postati s više prava masovna kazališta, ako u svojim malim gledalištima, zatvorenog ili otvorenog tipa, daju česte i brojne izvedbe, nego neka velika spektakularna turistička predstava, koja se pred nekoliko hiljada ekskluzivnih gledalaca na otvorenom prostoru daje godišnje tek nekoliko puta.

Unatoč svima slabostima organizacije i nedorečenju diskusiji, te dosta proizvoljnom i uskom izboru domaćih sudionika, taj prvi razgovor o „kazalištu na otvorenom“ bio je ipak koristan poticaj za nova raspravljanja i za buduće teoretsko i praktično obogaćenje Dubrovačkih ljetnih igara.

Vlado Madarević

RUŽICA SOKIĆ I BEKIM FEHMIJU U FILMU „VREME LJUBAVI“

ČUDNO JE kako se raspoloženje koje okružuje domaći film brzo menja: koliko do juče teško je bilo naći lepu reč za moderne forme i avangardne eksperimente, a sada ih gromoglasno hvale upravo oni najkonzervativniji! U zaglušujućoj buci više se ne može razabrati ko i u čije ime postavlja pitanja kao što su: Za koga se prave moderni filmovi? Šta uopšte želimo sa autorskom kinematografijom? Da li ideje Mimice, Berkovića, Popovića, Slijepevića, Đorđevića ili Pavlovića i drugih reditelja, čija su dela prikazana na ovogodišnjem pulskom festivalu, treba u svemu prihvatiti? Moraju li producenti finansirati projekte samo zato što iza njih stoje određene autorske ličnosti ili tendencije? Da li produkcija poznata po duhovnoj inferiornosti može od jednom pretendovati na originalnost i posebnost? Na šta se oslanja idejno-estetska orijentacija u domaćem stvaralaštvu? Zato i spontano navire uverenje da smo suočeni sa nemoći da se određene promene prihvate u svom izvornom značenju i prizna potreba postojanja drugačijeg filma od onog

NI ČISTE NI PRLJAVE RUKE

ŠTA ŽELIMO SA AUTORSKIM FILMOM

na kakav smo godinama bili navikavani. Čija je zapravo ovo poba i ima li uopšte poraženih? Filmski reditelji i kritičari što su se u svojoj težnji za autorskim filmom pobunili protiv efemerosti naše kinematografije i sami se osećaju uznemirenim. Za ovaj nagli preokret koji se priželjkivao godinama nisu se, na žalost, dovoljno pripremili. Estetska i idejna platforma novog jugoslovenskog filma nije ni naznačena a kamoli u svemu definisana, tako da se prave improvizacije i veoma mnogo vremena troši na odbijanje prigovora da teže ka narcisoidnosti i nekakvim čistim rukama u odnosu na naše sopstvene kinestetičke mogućnosti i potrebe. Otud ona nepotrebnost naglašavanja potrebe da se afirmišu autorska ličnost kao savremena određena vrednost. Refren je — rediteljima avangardistima i konjunkturalnim stvaralocima trebalo bi da bude podređena celokupna organizaciona i umetnička struktura ove kinematografije. Ali, ako individualnost predstavlja u estetskim relacijama vrednost — zar nije potrebno i utvrditi ne samo osnove na kojima počiva nego i prodrati u njihove specifičnosti. Kojim faktima dati prednost? Zar svako ocenjivanje nije relativno? Može li se opisati jedno rediteljsko ime pomoću mehaničkog zbrajanja lepih reči koje je dobio od pojedinih kritičara? Do koje mere je dovoljno distanciranje od utisaka koji se susreću u bioskopskim dvoranama? Šta zapravo afirmišemo: kvalitete koje ne možemo ili možemo naći u drugim opusima i delima? Zar i samo prepoznavanje tih čistih ili pravih formi ne upućuje na zaključak da su sva naša ushićenja pa i otkrića tek identifikacija prolaznosti.

Teško se pomiriti sa činjenicom da pravo na film i izraz ne može biti automatski izjednačeno sa samim stvaranjem. Otuda kod nas i nije rasčišćeno ko je zapravo autor? Da li svaki reditelj, čak i onaj koji zanatski reproducira tekst, ima pravo na atraktivne titule? Šta tek da se radi sa početnicima koji već sa svojim prvim filmom ispoljavaju megalomanske pretenzije? Zbog određene politike i aranžmana ne insistira se na nekim za estetičku filma odavno raščišćenim stvarima: samo iz dela se izdvajaju vrednosti i ispituje nji-

hova potencijalna moć i sposobnost za kreiranje sasvim novih i još složenijih struktura. Tek time se postiže potpuna identifikacija između autorske ličnosti i filmskog stvaralaštva. To je i razlog zašto savršeni i idealno moderan film ne egzistira kao realan pojam. Jer i autorsko samosaznanje podleže mnogobrojnim objektivnim ograničenjima i društvenoj determinaciji. Film i njegovo delovanje su jedini mogući izvor svesti autora o sopstvenom postojanju. Kretanje je, prema tome, i kriterijum selekcije, pa dolazimo do toga da autorski film nije ništa drugo do želja da se svet subjektivnih ideja i htenja realizuje i objektivizira u određenoj realnosti.

Reči — vi ste slobodni i stvarajte što želite — još ne znače biti istinski slobodan iza filmske kamere, pošto reditelju i celoj ekipi predstoji da svoju svest identifikuju sa tom slobodom i da se ona na neki način preobrazi u realnost ravnu autorskim mogućnostima. Ali, i tu postoje različiti problemi: da li je sloboda tek zadovoljstvo što dolazi usled saznanja da se vrednosti nalaze u samom stvaranju i konačno — filmu kao najvišem i najpotpunijem izrazu te slobode! Iz toga sledi da se sloboda o kojoj toliko govorimo može postići isključivo putem filma i da sam akt stvaranja predstavlja oslobođenje rediteljske ličnosti od svih mogućih ograničenja i potčinjenosti. Autorski film, međutim, samim tim što je rezultat ovakvog stvaranja — nije maksimalno moguće samostvarenje. Ako bi ostao na nivou privatnog iskazivanja nikada valjda ne bi pribavio sebi i status određene društvene pojave. Obim delovanja određuje i prostore stvarnosti. Tek u njoj svaki reditelj može da se bori za svoju posebnost i autohtonost izraza. Zato jedan ili dva filma ne rešavaju sudbinu autorske kinematografije. Može li uopšte jedan film, ma kako bio savršen, predstavljati krajnji cilj? Ukoliko težimo potpunom saznanju moramo se pomiriti sa činjenicom da su dela, čak i najznačajnija, tek prolazna stanja slična onima kroz koja čovek prolazi u svome životu. Vreme menja geometrijski odnos prema vrednostima tako da je veoma teško utvrditi listu onih koji ne podležu ovom prirodnom relativizmu. Otud se i na-

meće potreba da sami i nepristrasno procenimo vrednost pojedinih pojava, intenzitet kretanja, specifičnost trenutka, odnose sa drugim formama, način reifikacije svesti i primene osnovnih stvaralačkih principa. Time se i naš subjektivni doživljaj maksimalno racionalizuje kao predtekst razmišljanju i traganju za suštinama.

Umesto svega toga mnogi protagonisti novog jugoslovenskog filma upinju se u dokazivanju da je moderni film konvencija jer ga već sada prihvata većina. Odatle do konformizma nema mnogo, i nepreljivost se rađa istovremeno prema tradicionalistima koji udaraju na otvorena vrata i onim pobornicima modernog što već počinju da postavljaju pitanja — kako prevazići postojeće uspehe i kojim putem dalje?

Sve to muti pulsko samozadovoljstvo u kome se već nagoveštava jedan mirni i stabilni trenutak trajanja novog filma. Zašto insistirati tako brzo na promenama kada smo dve decenije tolerisali postojanje i izivljavanje formi za koje nismo imali ni emocionalnog interesovanja, ni intelektualne potrebe? Problem je upravo u tome da se ne ponovi istorija i da se svakoj pojavi još dok traje odredi njeno prirodno značenje. Otuda nas posle raznovrsne ovogodišnje kolekcije filmova, dragocene upravo po tim unutarnjim kretanjima, zanima iznad svega — kako će nam film izgledati kroz jednu ili dve sezone.

Međutim, takve pretpostavke je u ovom času gotovo nemoguće sa sigurnošću napraviti. Jer na teoretskoj platformi postoje kontradiktorni stavovi, filozofske teze i protivrečnosti iz kojih je teško izići. Na trenutke se čini da je mnogo lakše bilo osvojiti pozicije u produkciji nego ovom zamahu obezbediti program i vitalnu snagu za dalja preobražanja. Povodeći se za protagonistima čistog filma propustili smo da na vreme formuliramo svoju sopstvenu estetiku. Sada se ipak, uviđa da je ovakvo stanje neodrživo, pa se rađaju različita objašnjenja svega onog što smo videli u filmovima. Pri tome je zbrka potpuna — autori i kritičari pripisuju našem novom filmu kao otkrića pojave koje su oдавно poznate i nisu više od presudnog uticaja za razvoj modernog

filma u svetu. Uglavnom kombinuju se naivno elementi Huserlove fenomenološke redukcije, Bazenovog viđenja filmskih oblika, Grijevog povratka stvarima i Lukačeve angažovanosti. Zato ne treba da bude iznenađenje ako istovremeno u pojedinim delima otkrijemo idealističke i materijalističke postavke, zatim ostatke hrišćanskog morala i nedovoljno precizirane socijalističke etike.

Svi pokreti i pravci što su se proteklih deset godina javili u svetu modernog filma imali su upravo za cilj promenu atmosfere, kako bi se afirmisale nove ideje, drugačiji odnos prema stvarnosti i prave autorske ličnosti. Izvesna diferencijacija i kod nas se postepeno osećaju tako da se nekoliko mlađih reditelja svojim delima distancira od ostalih i traži svoj sopstveni stil. Drugi se uglavnom vrte u krugu i ponavljaju fraze nedovoljno atraktivne i za poluintelektualce. U tom smislu simptomatično je da veoma retko ko insistira na kvalifikaciji ovih pomeranja u domaćoj kinematografiji kao na novoj estetskoj školi ili čak stilu. Naše ambicije zato i ne sežu daleko. Da nas svet primeti! Ali odmah valja naglasiti da to nije isto što i želja da se promeni ovaj svet, ili da mu se da neki savršeni smisao. To je i razlog zašto naš avangardizam nije angažovan do kraja.

Osnovno je da se unapred odrekne predrasuda i monopolizma na stremljenja autorskog filma. Prevazići naš dogmatski tradicionalizam, a ne osloboditi se istovremeno i tuđih ideja — ne znači u ovoj konstelaciji odnosa baš mnogo. Svaki istinski umetnik danas u svetu modernog filma teži da pre svega utvrdi smisao svog sopstvenog postojanja i delovanja. Otud dela koja smo upravo videli treba da budu tek povod za ona neophodna idejno-estetska razjašnjenja: od uspeha i zadovoljstva moramo da napravimo sredstva i puteve za njihovo prevazilaženje. Trenutak je veoma kritičan i zato nema mesta ni čistim ni prljavim rukama. Suviše smo dugo bili protiv domaćeg filma da bismo dalje ispoljavali ravnodušnost prema ovoj situaciji. Autorski film traži opredeljenje, identifikovanje sa njegovom egzistencijom i borbu za punu autentičnost.

Petar Volk

Dane ZAJC

Senka

DOŠLA JE SENKA u moj prostor.
Nije moja prijateljica.
Ni neprijatelj mi nije
i sigurno me uopšte ne vidi
i sigurno me uopšte ne oseća,
kad se tako kreće u prostoru
(dva koraka uzduž,
dva koraka popreko),
koji sam zauzeo,
neopozivo i zauvek
tako sam uvek mislio,
tako sam uvek osećao.

Došla je tako, kao što uđe mrtvac u svoju svedenu grobnicu,
kad mu se prohte da ponudi prazninu svoje glave laganoj promaji večnosti.

Nije hladna senka,
nema staklene rožnjače,
ne pokazuje neupotrebljive zube kao što ih pokazuju mrtvaci,
takva je, kao da je došla kući,
kao da stanuje u prostoru koji sam zauzeo (zauvek, mislio sam),
kao da stanuje u njemu od pamtveka ove večnosti.

Nije se priukla mojim nogama verno kao pas,
koji se vratio sa dugog skitanja,
nije se obesila o tavanicu,
nije se prilepila za sliku na zidu i ne gleda me preko ramena,
nije vesela kao voda koju sam nekada sigurno video,
nije tužna,

ko što je tužan odsjaj u kamenu na prstenu žene, koja me voli (odsaj, koji sam video sasvim sigurno),
i ne kao otkucavanje časovnika koji ti svoju misao o vremenu saopštava u dugoj noći, koju ne spavaš,
takva je kakve su senke koje neopozivo zauzimaju minimalnu materiju tvoga života,
zagospodare u njoj i svojim ponašanjem ti kažu zauvek, da ti nisi u njoj,
da ti nikada nisu zauzeo svoj prostor.

Došla je senka u moj prostor i nije ništa drugo do senka,
jer ničemu što poznajem nije slična,
a prilično stvari poznajem, sigurno ih poznajem,
i kada je došla počeo sam da razmišljam da li sam uopšte ikada živeo i ako je istina to što sam video
posle toga sam dugo ispredao jednu istu beskraju misao,
koju ne umem da imenujem, koju moram da imenujem,
jer mislim da poznajem dosta imena
da ih imam nagomilane u svojim podrumima,
za svaku stvar svoje ime,
samo senka mi neće dozvoliti da odem i tražim,
neće mi dozvoliti da znam što znam,
i zato uopšte ne znam da li bih mogao da živim u prostoru,
gde će me sasvim sigurno prognati.

Sa slovenačkog preveo Ljubiša DIDIĆ

Ljubiša DIDIĆ

Cvrčak

NOĆU RAZRUŠE vile grad
i cvrčak na razvalini peva
San njegov satkan nanosom polja: tad stade događaj od lažnog zlata počinje da se sveti

Kako smo voleli miris kiše kako smo izmišljali veliku reku kako je dnom njenim plovila bela lađa kako je plovidba javom otežavana

Kako smo tovar lažnog zlata pretvarali u sunce Sad cvrčak pokazuje misao o svetlu: tad stade ako još jednom izmislimo beli grad

ako pođignemo s nova bele kule ako ga branimo džigericom od vrana i vile, ako ga noću krišom ruše vile

Luka ŠTEKOVČ

KNJIZEVNOST JUGOSLOVENSKIH CEHA

U PRILIČNO BROJNOJ porodici jugoslovenskih književnosti na jezicima nacionalnih manjina (šiptarska, rumunska, italijanska, mađarska, turska, rusinska) dosta dugo i specifično, ali i neprimetno — barem za našu širu kulturnu i literarnu javnost — razvija se i književnost jugoslovenskih Ceha. Mnogo pre nekih manjinskih, pa i jedne naše nacionalne, ta je književnost dala svoj prvi roman (1933. godine). U poslednje vreme u češkom nedeljniku „Jednota“ (Jedinstvo, izlazi dvadeset godina), njegovom literarnom prilogu „Studnice“ (Vrutak), časopisu za decu „Náš koutek“ (Naš kutić, izlazi 31 godinu), u godišnjacima „Český lidový kalendár“ (Češki narodni kalendar) i „Přehled“, te u biblioteci domaćeg stvaralaštva Čehoslovačkog saveza u Hrvatskoj, čiji je centar u Daruvaru, razvijaju se sve književne vrste. Pre tri godine poznati češki kulturni radnik i kritičar prof. Josef Matušek objavio je i istoriografski prikaz književnosti jugoslovenskih Ceha („Přehled“ 1963), kojemu mnogo duguemo prilikom pisanja ovog informativnog napisa.

Česi su, vođeni raznim motivima ali pretežno ekonomskim, u toku gotovo osamdeset godina prošlog veka, naseljavali krajeve jugoslovenskih naroda. Nekad veće a nekad manje skupi-

ne nastanile su se ponajviše u okolini Daruvara, Bjelovara i Slavonске Požege (kao i u samim tim mestima), dok pojedinih sela sa većim brojem češkog življa ima oko Kutine, Siska, Garešnice, Grubišnog polja i u Bosni. Danas u Jugoslaviji ima blizu 40.000 pripadnika češke nacionalnosti.

Uporedo sa ekonomskom afirmacijom u novom zavičaju, u koji su Česi doneli relativno razvijeniju agrokulturu, nezatiranjem jezika i čuvanjem nacionalne svesti, pojedinci su još u devetnaestom veku počeli stvarati kulturne i umetničke vrednosti. Prve literarne radove jugoslovenskih Ceha objavili su češki listovi u Beču i Češkoj, te se oni danas i ne smatraju počecima književnosti jugoslovenskih Ceha, koja nastaje tek u podlistku prvog lista na češkom jeziku u nas, u „Českom listu“ (kasnije „Nový český list“), koji je izlazio u Zagrebu od 1911. do 1914. godine. U podlistku tih novina objavljuju svoje pripovetke s motivima iz bosanskog miljea i života u starom kraju F. Suchý, D. Dragičin, B. Brodský i Vojta Režný. Pripovetke sa manama zakasnelog romantizma — danas su samo predmet interesovanja istoričara te književnosti.

Međuratno razdoblje u razvitku književnosti jugoslovenskih Ceha bilo je ispunjeno raznovr-

snim delovanjem Otta Sobotke, novinara koji se vratio u Čehoslovačku, a sada je ponovno (privremeno) u Daruvaru, Jarke Dittricha i Frante Buriana (1888—1958). Osobito ovog poslednjeg, kojega Matušek naziva „velikim piscem u maloj sredini“. Profesor i kulturni radnik F. Burian nesumnjivo je dosad najveći pisac te književnosti. Njegovom poezijom, ponešto didaktički intoniranom, u stvari počinje modernu poeziju jugoslovenskih Ceha. Bio je i prvi stvaralac poezije za decu, osnivač časopisa „Náš koutek“, a okupio je pravu školu sisaca koji i danas deluju — Jindra Horákova, Slava Zuko- vič-Máchova, te pisci — seljaci i radnici Marie Pařízkova — Pokorná, Stěpán Hradec, Zdenka Plavcová i František Kračmer. Burianove knjige izašle su posthumno: „Jazykový záhonek“ (Jezični zakonik) i „Píseň oráčova“ (Oraveva pesma) u Daruvaru 1961.

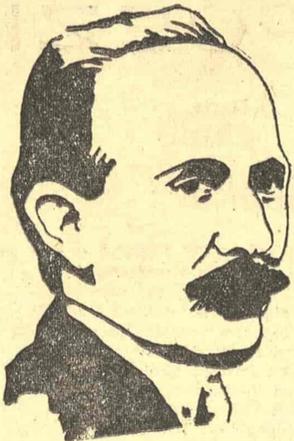
U „Burianovoj školi“ osobito se ističe Jindra Horákova, učiteljica iz Kaptola kod Slavonске Požege, koja je 1933. godine objavila u Pragu monografiju „Kaptol, historie české dědiny na slovanském jihu“ (Kaptol, historija češkog sela na slavenskom jugu) i u Bratislavi „Zarostlé pěšinky“ (Zarastle staze), roman o počecima koloniziranja Ceha u naše krajeve. sentimentalno-

ljubavni roman pod uticajem J. Kozarca. U poeziji se samostalnije razvijao Ruda Turek, koji se vratio u Čehoslovačku u poratnim godinama. Njegove zbirke pesama „Zízeň na cestách“ (Žed na putovanjima) i „Slunce a sny“ (Daruvar, 1964) donose glas pravog pesnika, jugoslovenskog, a jezika češkog. Novelama se javljala pred rat i posle rata Lída Grünerová — Houšková, profesorica glazbe i ritmike u Mostaru. Zanimljivo — junaci tih novela na češkom jeziku i češke spisateljice našu su ljudi, hercegovačke žene i devojke (zbirka „Pantušá“, Daruvar, 1962). Tematski joj je slična druga novelističinja — Eva Kisičová, koja živi i radi u Zagrebu („Ze staré Bosny“, Daruvar, 1963).

Poezija dominira u novijem stvaranju jugoslovenskih Ceha. Među njima dosad najafirmiraniju ličnost predstavlja Jaroslav Kolečka, novinar iz Sarajeva, koji je 1962. godine objavio zbirku pesama „Souzvuky“ (Akordi). Ostali su Jiřina Hřibarová-Brožíková, Zofie Krasková, Karel Bláha (ogleda se i u novelistici), Bohumil Krejčí, Lýdie Opová, Zdeňka Klubičková-Pilátová, Míra Svěmičková i Antonín Horák. Zajednička karakteristika njihove poezije jeste da donosi preokupacije suvremenog čoveka, bez oznaka lokaliteta i bez nostalgije svojih prethodnika.

Kočićev slobodarski duh

trajne vizije

Velibor
GLIGORIĆ

stinkt i njegova krv, gustina njegove prirode u kojoj su i kukuruži i jelove gore, i čamovina, i sunce koje nadvladaju magle i mećave. Danas više gledamo njegove unutrašnje opeke pod suncem i vetrovima planinskim.

Impresije se okupljaju oko Kočićevog Simeuna Đaka. Originalan je u njegovom liku, svoj, i neponovljiv. Izmaštan je u Kočićevom snu o zmijanjskoj narodnoj poeziji, i izvađen iz bosanskog rudnika ljudskoga. Od zemlje je prepečene, kao što je i od rakije prepečene, manastirske. Sav je od priča, i on sam priča, od legende, i on sam legenda, a prisutan je kvrgavim granama života u seljačkoj svakodnevnici. On je i mašta seljaka Bosanske krajine, njihova sanjarija i pesmarica. Od davnina je u seljačkom svetu, u njegovoj zabiti, tu je da vezovima reči i slika nadvisuje surovi i jednolički život svakodnevice. A mašta mu je za taj svet vlaški opojna kao i piće koje ga prenosi u druge regione u kojima su ljudi lude hrabrosti, čudesnih podviga, dovitljive snage koji u zemljacima Simeuna Đaka silovito žive. Simeun Đak je ukopan u bosansku zemlju, a glavom je u oblacima, i njegova senka je donkihotski velika kada on nadahnuto pripoveda o svojim megdanima. Plaha krv Krajišnika je u njemu, i čud kojoj »kraja i mere« nema. Prepoznaju se zemljaci u njemu, on im je rod rođeni, iz njihovog je unutrašnjeg sveta, i iz strujanja prirode koja i njih omamljuje svojim rastinjem i svojim visovima iza kojih je nepoznato i za njih nedokučivo. On je i njihov pozorište, jer Simeun Đak glumi svoje izmišljene podvige doživljeno i općini slušaoc stvaranjem scene na kojoj je on junak na širokom platnu, primamljivim i čudnovatim događajima i doživljajima. On se pred slušaocima prurušava kao pred gledaocima, u drugo biće, a ono je u seljačkoj duši odnjehano od detinjstva kao uzvišeno, čarobno.

I sam Kočić pripoveda ovojno kao i njegov Simeun Đak. Gradi pripovetku od ruda života, od patriotske ljubavi i bune, i pesničkih snova. Na književnoj prekretnici je. Moderno struji srpskom književnošću. Ne može se više ići u rasplinjavanje i unproščavanje. Jezgovitost Kočićeve umetničke prirode i jedrina duha i reči kondenzuju njegovo pripovedanje. Retko ga odvlače naracija i deskripcija od glavnoga. Tako je njegova pripovetka poglavito angažovana zavetovanom misijom, nije okamenjena u sheme. Lirski fluid, onaj gorski vazduh, ponese njegovu pripovetku u sfere simbola i alegorija. Pripovetka Mrguda mogla bi se spustiti u na-

turalizam da nije tog fluida, onog opojnog strujanja planine u krvi te pripovetke. Lice devojke, poražene ličnom tragedijom, ne vidimo u onoj drugoj pripovetci od magle koja obavija njen zao udes, i magle koja se upija u reči pripovedačeve, te čine da sve gubi zemljinu težu i odlazi u eterične sfere poetskih simbola. Tako i jele i omorike njihove siluete, sa setnim šumom, znamenja su Kočićeve literature i prate je diskretno na njenom putu, kao što u stopu prate i Kočićevu tragičnu sudbinu. San su najskrovitiji i njegovog života, i njegove smrti.

Topla, duševna čovečnost ispunjava Kočićevu poeziju. Zbog toga je i onoliko potresno dramatična kada opisuje smrt starca i dečaka pod maletom mećave. Tragično senči njegovu pripovetku, a duh spontano vitalan je razvedrava. Duh mu je alegoričan i poslovičan i rada se na sceni mašte kao kod onih velikih dramskih pisaca koji su obdareni i talentom glume. Njegov duh se prurušava, i kada stvara fan-

tastičan svet Simeuna Đaka, i kada Davida Štrpca, potomka Kanjoša Macedonovića, spontanom inspiracijom dovodi da izraste od čovečuljka u veliku, epsku gromadu bosanske zemlje, i kada u Sudaniji pirandelovski preobražava svet iz života u svet scene. Humor u satiri rađa se i kod njega iz duševnog bola, a inspirisan je uvek njegovom strasnom ljubavlju prema slobodi, njegovim ginjenjem za nju. Unutra u sebi, on je rastuzen nad čovekom, i njegovom razrušenom srećom, a sreća mu je znamenje: sloboda. Čitavim književnim delom Kočić vodi bitku za slobodu ugnjetenog naroda i ugnjetenog čoveka. Za slobodu žrtvuje i svoj lični život, i posvećuje joj sav svoj talent. Kočić je identifikovao svoje književno delo sa pozivom slobode, sa njenim duhom i njenom etikom. Bez nje mu nije bilo ni spokojnog sna, ni pravog života.

NA PREKRETNICI iz devetnaestog u dvadeseti vek skok je novih vrednosti u srpskoj književnosti, i u poeziji, i u prozi, i u kritici. Prekretnicu u prozi označava pojava mladih pisaca koji se izdvajaju osobenom individualnošću i sažimaju u svojim radovima one vrednosti književne koje su pre njih stvorene, a stvaraju sa svoje strane nove vrednosti. To su Bora Stanković, Ivo Cipiko i Petar Kočić.

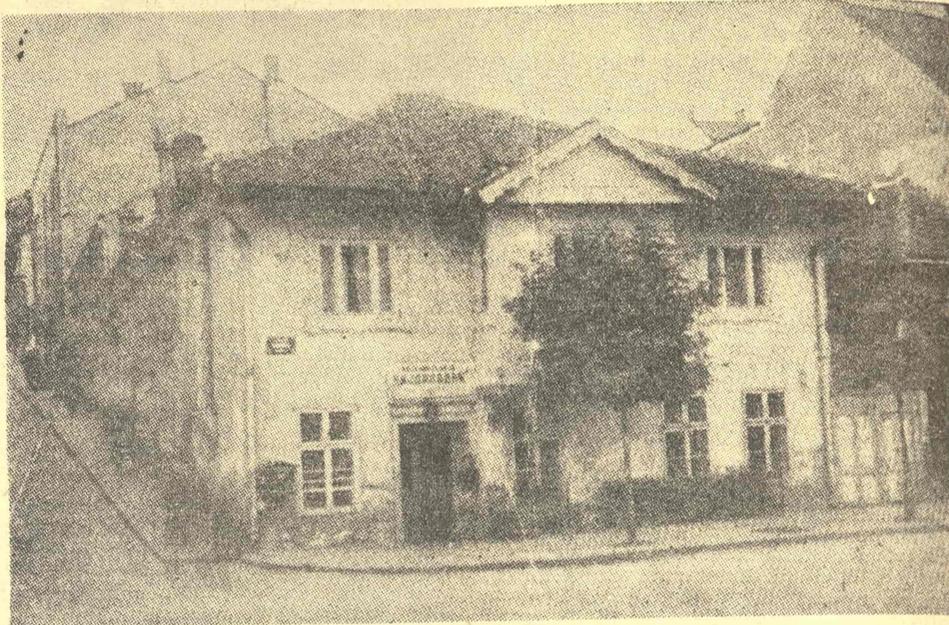
Svaki od njih nosi sobom, u svojoj ličnosti: pejzaž zavičajna, u svom talentu njegovo podneblje. Zaljubljeni su u zavičaj detinjstva i rane mladosti. Svi su u toj ljubavi pesnici. I svima je ona ispoved njihove poezije, duboki intimni doživljaj, satkan od mašte i snova, od emocija i strasti, od mirisa zemlje na kojoj su rođeni. Petar Kočić je Bosanska krajina, Zmijanje. U njegovom talentu ogledaju se bosanske planine sa svim onim silama koje su u njima prelama i prolama, od bura do tišina, od mećava i magli do tihog šumorenja jasika i omorika. Epsko i lirsko su u njegovoj naraciji i ispovedi. Epsko su sile prirode, epsko je sudbina naroda, njegova bitka protiv robovanja, za pravo na život i egzistenciju, epsko je njegovo zavetovanje slobodi za koju će i svoj život i svoj talent, u velikim burama i mećavama, i maglama istorije, žrtvovati. Lirsko je u unutrašnjoj tuzi, u diskretno zasenjenoj melanoliji, u skrovitom osećanju nemoći da se čoveku pomogne da izađe iz svoga mraka i iz pakla robovanja.

Na prvi pogled istoričaru Kočić je pisac angažovan kao patriot i slobodar, kao borac za slobodu ugnjetenog bosanskog seljstva. On je to ne samo publicistikom, već i književnim delom. Svojim požrtvovanim angažovanjem zadužio je istoriju Bosne i Hercegovine, jer je glas patriotske i slobodarske savesti svoga naroda, jer je u njegovom delu seljak taj koji se ne pokorava carskoj sili, koji iz zemlje izide da iskaže gnev naroda na poniženja i nasilja. On, kao pisac, žile rođene zemlje upotrebi da njima ošine osvajača koji se drznuo da stane na ono tle na kome trup čovečiji nije dao da se obori ni kada mu je odsečena glava. Kočić je ponosan na Zmijanje, na ljetinu Bosanske krajine, njen prkos i njenu nepokornost. On književno hajdukuje u bosanskim planinama i sa njih silazi da se satirom obračuna sa nasilnikom osvajačem i da svojim zemljacima preda u oružje osvetničku priču.

I tada kada je vidno angažovan pisac, kada pripovetkom i satirom glasno ispoveda svoje srdžbe i patriotski gnev, on je rođeni pripovedač. On izduši pripovetku. Ponekad se čini da mu je ona potekla u pero sa planinskog izvora. Dah i miris planine je u njoj. U njoj smo na proplanku, udišemo visinski vazduh. Jezik je njen naburen tim vazduhom, tom prirodom koja ima svetlosti i senke, plaha sile i bujne čari. Ta priroda je i u čoveku Petra Kočića, njegova krv, ona je i u njemu samom. Zemlja sa naslagom istorije, i priroda. Zemlja oznojena mukama, okrvavljena i tegobama borbe, i nesrećama od raznog zla u svetu, od pomora, od zavojevača i njihovog zuluma. Crna je zemlja, ali je svoja, slobodarska busija zmijanjska. Na njoj je čovek već u detinjstvu u zrelost odrastao. U detinjstvu već upoznao silu zla i stiče snagu da se rve s njom. U detinjstvu je već naučio da brani svoju egzistenciju golim rukama, nag je i pred vučjim zlom. Niotkuda pomoći. Ona je samo u njegovoj fizičkoj snazi okoštalo u borbama sa silama zla iz sveta i iz prirode, u njegovom nasleđenom patriotskom i slobodarskom ponosu i prkosu. Ginjenički i pometnički grobovi su na putu njegovog života. Čekaju ga u zasedi oružane spahijske sluge, i zlovolja prirode. Senke smrti pružaju se na njegov život, i kada planinsko sunce greje, i kada planina zabruji svojim mahnjanim.

Kočićev čovek ne podleže pretnjama smrti. Do poslednjeg daha rve se s njome. Ogrubeo je od tog rvanja, ispečen je iznutra na mukama života, ali može da bude i »slatke duše«, da živi i životom planinske pčele. On je uvek drugojačiji iako mu je podloga izvorno ista, uzdiže se neposredno iz prirode i njegov sklad s njom je i poezija Kočićevog pripovedanja. Drugojačiji je David Štrbac od Simeuna Đaka, a ovaj od mračajskog prote, iako su deca od iste majke zemlje. Najviše je one ljute i korovom, i trnjem obrasle zmijanjske zemlje u mračajskom protu, koji na prvi pogled kao da je ponikao portretom u ruskoj literaturi, u »Lovčevim zapisima« Turgenjeva. Prkosi mrak koji izbija iz lika mračajskog prote, odmetnutog od života, zaraćenog s njime. Ljudska duša zarasla je u korov sahranjenog bola, spojila se sa zemljom zmijanjskom, sa njenim nesrećama. Tragična je usamljenost mračajskog prote u zmijanjskom mraku, ono pustinjačko samouništavanje čoveka, koji je stvorio oko svoga života okop od mržnji i rešenosti da se izluči iz ljudskog roda.

Planinska svetlost i planinske senke su u Davidu Štrpcu i Simeunu Đaku. Mnogo je pisano o Davidu Štrpcu. On je i najviše rudimentom, prirodom, karakterom i psihologijom seljak u srpskoj književnosti. Najpunokrvniji i najsočniji. Iz literature ušao je u prсну legendu seljačkih masa. Mnogo ljubavi u narodu zaslužilo je taj bosanski seljak svojim osvetničkim ruganjem okupacionom sudu i svojom bunom protiv okupacije, svojom planinskom bistriinom, vedrinom i gorčinom svoga slojevitog duha, svojom pučkom glumom kada mu se duh uzvine u satiru i svojom ispovedu u kojoj se ispovedaju patnje i revolvi čitavog naroda. On je svoju istorijsku misiju izvršio, i danas ga više gledamo u onome što je ljudska priroda u njemu, živa pamet, živac, in-

KAFANA U KOJOJ SE KAO DAK HRANIO PETAR KOČIĆ

PRETEČA

ANGAŽOVANE KNJIŽEVNOSTI

Predrag
PALAVESTRA

U SVOME ŽIVOTU i u svome književnom delu Petar Kočić je visoko isticao dva motiva, kojima je bila duboko prožeta njegova ličnost: motiv borbe i motiv slobode. Nadahnuto borbenim patriotskim osećanjem, uvek u pokretu i akciji, zaokupljen mišlju o slobodi svoga porobljenog naroda i o tegobnom položaju seoske i gradske sirotinje, on nije stizao da književnom radu posveti onoliko vremena koliko je zahtevao njegov bujni pripovedački talent. Pisano uglavnom još dok se nalazio u Beču na studijama i u kratkim predasima i zatišjima političke borbe, književno delo Petra Kočića predstavlja niz međusobno prilično čvrsto povezanih fragmenata na osnovu kojih se može samo slutiti kolika bi bila Kočićeva snaga da je prihvatio savet Jovana Škerlića: »Ostavite politiku, koju može da radi svako i radite književnost, u kojoj ste vi u vašoj zemlji jedan«. Otvajao se od književnosti i ponovo joj se vraćao, smatrajući da je literatura, kao i publicistika, i kao svaka druga javna delatnost, samo jedno od sredstava nacionalne borbe, kojoj treba služiti čitavim bićem.

Petar Kočić se u srpskoj književnosti javlja kao preteča angažovane književne reči i buntovnog realizma. Preispitujući karakter Kočićeve tendencioznosti, kritika je već zapazila da svojim delom i svojim ličnim moralnim stavom Kočić udovoljava gotovo svim uslovima koje moderno doba postavlja pred književnika. Angažovan istovremeno u političkom, nacionalnom i socijalnom smislu, Kočić je svoju poziciju u znatnoj meri približio modernoj koncepciji angažovanog pisca, koji je spreman da »čvrsto prigrlji svoju epohu« i da se bori protiv svih nepravdi, ma otkuda dolazile« (Sartre). Prema nekim shvatanjima, književnik, pre svega, mora imati smelostu da napiše istinu; on mora biti u stanju da tu istinu prepozna i da je izdvoji od laži i predrasuda; on treba da zna kako će nadenu istinu da primeni u neposrednoj borbi, a svoju reč treba da upućuje onima koji će istinom umeti da rukuju. Pored toga, književnik mora nastojati da njegovo delo što dublje prodre u mase, da se stopi s njima, pomažući im da shvate svoje doba i da steknu svest o svome položaju i svojoj slobodi. Nalazeći da je, dobrih tridesetak godina pre formulisanja tih (Brechtovih) zahteva, Petar Kočić svoju književnu misiju razvijao upravo na tim i takvim pozicijama, kritika je bila na dobrom tragu kada je angažovanost njegove reči nastojala da objasni ozbiljnošću i dubinom realizma, koji se znatno razlikovao od realističkog postupka većine njegovih prethodnika i učitelja.

Iako je u početku književnog rada bio pod snažnim uticajem veselinovičevskih idiličnih slika iz života (»Tuba«), Kočić se vrlo brzo oslobodio idealizacije, doslednije primenjujući klasični realistički stvaralački postupak. Jednu od prvih svojih poznatijih priča (»Jablan«) napisao je na osnovu stvarnog događaja, izvlačeći iz tog malog i beznačajnog slučaja za seoskog sabora prkosnu pouku o neiscrpnjosti snazi naroda i o lepoti pobe nad protivnikom. Ušavši u srpsku literaturu u trenutku kada se njena pripovetka nalazila na prekretnici između naivne se-

oske idiličnosti i pravog realizma, Petar Kočić je bio jedan od nosilaca književne obnove. »Javljujući se (...) pripovetkama iz nepoznatog bosanskog sela, Kočić je — po rečima Todora Kruševca — podmladio seosku pripovetku i u nju uneo nove elemente. U pogledu forme, on je epski način pripovedanja zamenio kratkom, sažetom pripovetkom, zanimljivom ne samo po svežem i živopisnom narodnom jeziku nego i po dramskim elementima koje gotovo redovno sadrži. Uz skladnu primenu ovih umetničkih elemenata, Kočić je dao i novu, realističku obradu pripovedačkih motiva. Umesto zadovoljnog sela, koje dotad najviše opisivao, on je prikazao nevolje seljštva kako ih je video u planinskom selu Bosanske krajine«. U Kočićevom realizmu sadržani su istovremeno i njegova estetika i njegov etički stav. S pravom upoređivan sa ruskim piscima revolucionarima, Kočić svojom buntovnom rečju potvrđuje i oživljava načela borbenog angažovanja pisaca za istinu i slobodu. Realizam Petra Kočića srodan je, na izvestan način, sa zrelim realističkim postupkom Maksima Gorkog, koji je ispovedao uverenje da je neophodno da književnost dostigne visinu stvarnosti i da je zadatak literature da podiže kolektivni duh i da preobražava svet.

Pravi karakter Kočićevog realizma najbolje se ogleda na junacima njegovih proza. Uvek dovršeni i celoviti, Kočićevi likovi su više tumači određenih shvatanja i ideja nego nosioci dramske radnje; oni, kao po pravilu, u pripovetke ulaze ravno iz života, donoseći dah i mirise tla na kome su ponikli, vrelinu svoje uzburkane krvi, prkosnu narav nevoljnika i lukavstvo stradalnika. Uhvaćeni u pokretu, izvajani sigurnom rukom, Kočićevi junaci plene svojom životnošću: vrlo često čitalac ima utisak da su živi ljudi iznikli pred njegovim očima, obavili određene radnje, izgovorili svoje penešave, sočne, jedre fraze i ponovo se stopili sa životom iz koga su na čas izašli da saopšte svoju gorku, jetku i podsmešljivu, buntovnu reč. Realistički postupak Kočićev, kojim su ostvareni svi njegovi značajni likovi, mračajski proto, Simeun Đak, David Štrbac, Relja, Mrguda, Vida, Maruška, sastojao se i u tome da se iz stvarnosti, od života, preuzme gotova ličnost i da se takva kakva je prikazuje što prirodnije. Izuzev, donekle, Mrgude, nijedna važnija ličnost Kočićevih pripovedaka nije data u razvoju. Konačno uobličene, psihološki izgrađene i etički određene, pune svojih unutrašnjih napona i težnji koje su kristalno jasne i nedvosmislene, one su postojane u svojoj dovršenosti.

Iako su David Štrbac, junak satirične aktovke »Jazavac pred sudom«, i Simeun Pejić, dak iz manastira Gomionice i glavno lice malog, ali krepkog, šaljivo i satirički intoniranog ciklusa o zgodama i nezgodama Simeuna Đaka, najzanimljiviji likovi Kočićevih pripovedaka, lik mračajskog prote izdvaja se iz njegovog dela. On može da posluži i kao primer Kočićevog postupka pri građenju i uobličavanju karaktera i kao dokaz prisnog saživljavanja pisca sa objek-

tom koji stvara i sa realnošću kojoj posvećuje svoje delo. Namrgoden, prgav, usamljen, nepokoran, iskusivši na svojoj koži mnoga razočaranja, mnoge muke i nevolje života, gorak, samotan, opor i nepristupačan, izdvojen od sveta u svoj osobenjački, mračni svet samoće, ćutanja i nepoverenja, pun pristupnjačkog stojicizma, prkosna, inata i otpora, mračajski proto je u mnogo čemu Kočićeva lična projekcija, simbol njegovog moralnog i psihološkog napona u borbi sa svetom koji je trebalo pokrenuti i izmeniti. Osnovni motiv u njegovom samotnom življenju je neka vrsta prkosa, koji je više ili manje prisutan u svim Kočićevim junacima; proto se inati prema svemu što ga okružuje, prema čoveku i prema psu, ne prima nikoga, nikome ne veruje, sav je izobličen i spečen od jeda, sulud ali celovit i gromadan, kao priviđenje u teškom snu. Mračajskog protu Kočić je ocrtao sa svega dva-tri majstorska poteza, dajući sliku koja se neizbrisivo urezuje u sećanje: »Podnimio se na obje ruke i odbio na gole, suvonjave laktove, pa ukočeno, bleasato zuri u nešto pred sobom. Mračajskog protu Kočić je ocrtao sa svega dva-tri majstorska poteza, dajući sliku koja se neizbrisivo urezuje u sećanje: »Podnimio se na obje ruke i odbio na gole, suvonjave laktove, pa ukočeno, bleasato zuri u nešto pred sobom. Na koštatom, podbulom licu, i u mutnim, prepravljenim očima ogledalo se nešto nemirno rastrgano, nešto teško, sumorno. Sijeda keserasta bradica u neredu, a kosu s ponekim crnkastim pramenom, zamršena, masna, razastrla se po širokim, ugnutim plećima. Trže se kao iza sna, kao iza dubokog teškog sna, dohvati kutiju, smota cigaru, pripali je i počeo pušiti. Otpuši nekoliko dimova, pa povrže cigaru na brvno kraj sebe, gdje ih je još jedno desetak ležalo, samo malo otpušeni. Onda teško uzdahnu, opet se podnirni i nešto se teško, duboko zamislili.«

Majstor portreta koji je gotovo sve svoje junake stvarao prema živim ljudima s kojima se susretao, Kočić je imao istančan smisao da karakter ličnosti predstavi nečim karakterističnim, gestom, frazom, pozom ili pokretom. Mračajski proto sedi zamišljen, odsutan, podivljao, i teško uzdiše od prigušenog bola. Relja (iz pripovetke »Kroz mećavu«) kao gonjen avetima i zlom dušima korača kroz smetove, »posrće, pada, ustaje, zanosi se i jezivo osjeća kako se bori s nečim strašnim, nevidljivim, što ga davi i guši, zauzima mu paru i disanje... Kapu su mu stigli vjetrovi i odnijeli, a opanci mu negdje spali i ostali u snijegu. Bio je bos i skoro go«. Vida (u pripovetci »Kroz svetlost«) podatna i strasna, nabrekla od mladosti i snage, nemirno spava u toplom, slatkom snu, »obla se, puna njedra dižu i spuštaju, te se i bijela, tanka, malo ovalna košulja nad grudima sad zategne sad opet sumno popusti i ulegne«. Luda Maruška (»Kroz maglu«) kao snoviđenje izniče iz magle, »na njoj se kroz zamagljenu svetlost, preljevao bljedrosrebrenkast gerdan, a dugom, svijetloplavom raspletenom kosom tresao je i povijao ledeni, uznemireni vjetar«. Verujući da je duša čovekova u krvi, Mrguda je spremno daje svome draganu, »u trenutku istrže Mikin nož iza prapašaja i mahnu po goljoj mišici. Krv šiknu, a rana se razvrat. Dahćući, trže rupčić ispod naki-

Nastavak na 9. strani

Oko mature Petra Kočića

čene tkanice, natopi ga vrelom krvlju i baci pred Miku". Simeun Dak svoje izmišljene avanture pripoveda kraj kazana, pripit i razrakoljen. David Štrbac, „malen, nizak, svu kao grana, lagan kao perce“, ćopav, tobož stidljiv, nemirnih i živih očiju, pun podsmeha, ironije i prezira, lukavo se nosi s jačim protivnikom, boreći se svojim načinom, domišljanski, ali odlučno i bespoštedno.

Lik Davida Štrpca, ostvaren sigurnim potezom pravog portretiste, ne izdvaja se samo svojom uverljivošću od ostalih, i inače veoma plastično prikazanih likova Kočićevih, već u celokupnoj istoriji novije srpske pripovetke stoji kao jedinstven primer sjedinjenja narodnog duha i oživljenja nacionalne i socijalne žudnje porobljenog seljaka za pravdom i slobodom. Izjednačujući se mestimično sa magistralnom satirijom Domanovićevom, Kočić je u „Jazavcu pred sudom“ neposrednije nego igde iskazao sve svoje moralne i stvaralačke osobine. Njegov Štrbac, čija se sabrača susreću u narodnim pričama, istovremeno je i buntovnik i filosof, i prorok i političar, i šeret i očajnik: on je simbol i otelevijevanje kočičevskog duha i ideja, potvrda njegovog stvaralačkog opredeljenja i izraz prave prirode njegovog buntovnog realizma.

U ciklusu o Simeunu Đaku Kočićeva satira dobila je nešto drukčiji vid: ona je veselija, vedrija, duhovitija, jer u Simeunu Pejiću, omatrelom manastirskom đaku, spadalu, pijanici i pričalu, ima više šeretluka i lakidije a manje Štrpčevog bola i gorčine. Njegova duhovita reč razveseljava, njegov prostonarodni humor podiže i snaži; on okrepljuje. „Da nije šale, eglena i ove blagoslovene mučenice — veli Simeun — vjerujte mi, djeco moja, da bi pola svijeta u našem nesretnom otečevstvu od gorkog jada i čemera poludeo i s uma sišlo“. „Simeun je — pisala je Isidora Sekulić — zemlja i krv, jedan od epskih tipova naše poezije. On je potpuni tip šaljivog epa. (...) Glumački odabaren, on oživi pred ljudima fragmente iz narodnog života, konvertira prošlost u sadašnjost, ubedi ljude u neku istinitost, ispuni ih strahom, koja uvek struji iz ubedljivih trenutaka.“ Neuporedivo snažnije nego u „Sudanicima“, koja takođe ide u red Kočićevih satiričnih dela, ali koja je po mnoštvu političkih implikacija bliža „Jazavcu pred sudom“, Kočić je sa nekoliko pripovedaka o Simeunu Đaku svome delu obezbedio jednu novu dimenziju: udarajući temelje bosanske satire, on je pokazao da je narodno stvaralaštvo neiscrpna riznica kreativne snage, kojom se on, pišući svoje pripovetke i crtice, koristio obilato i višestruko.

Vedrina Simeunove fantazije i njegovih duhovitih bila je poslednji tračak svetlosti u Kočićevom delu. Napuštajući satiričnu pripovetku, kojoj će se bez većeg uspeha vratiti pre nego što sasvim prestane da piše, Kočić počinje da se koleba u svom optimizmu i njegove pripovetke postaju tamnije. On i dalje zadržava spoljašnje odlike svoje pripovetke: prismo osećanja prirode, poetičnost i lirizam u opisima, gipkost rečenice, čistotu jezika, neposrednost dijaloga, sposobnost gradnja likova i ocrtaivanje karaktera, ali počinje da gubi i inače nedovoljnu moć fabuliranja. Zadržava se na slikama, kojima je i ranije uspešno nadoknađivao slabosti svoga pripovedanja i sve češće počinje da piše lirске fragmente i pesme u prozi. Ubrzo zatim, ostavljajući svoje delo rascepkano i nedovršeno, on prestaje da se bavi književnim radom i posvećuje se isključivo politici i javnoj delatnosti narodnog tribuna, koju će prekinuti bolest i prerana smrt.

Književna aktivnost Petra Kočića nije trajala dugo. Strogo uzevši, najplodniji period njegovog pripovedačkog rada bile su nekoliko godina provedene u Beču, na studijama. Za to vreme on je napisao i objavio sve tri knjige pripovedaka „S planine i ispod planine“, u kojima je okupljeno ako ne sve što je Kočić napisao u srpskoj književnosti. Neposredno po povratku iz Beča on zanemaruje literarni rad i ulazi u političke okršaje, koji malo po malo asporbuju njegovu ličnost. Nacionalni rad u Sarajevu i Banja Luci, novinarstvo i publicistika, pokretanje i izdavanje listova *Otadžbina* i *Razvitak*, tamnovanje, protiranje, seljaka iz mesta u mesto, intenzivna politička i socijalna akcija, parlamentarna borba s oportunistima tudinske vlasti i sa predstavnicima aportunističke čaršijske politike srpskih prvaka, postepeno udaljuju Kočića od literature, kojoj se na čas vraća u kratkom predahu između tamničke ćelije i stolice u bosanskom saboru, kada je sa oporavka u zavičaju doneo sumorne i gorke „Jauke sa Zmijanjanja“. Temperamentan i nepokoran, odlučan i nepomirljiv, strastan u svome nepoštednom angažovanju za dobro naroda, on u nacionalnom radu učestvuje čitavim bićem, odričući se ne samo književnosti nego i najosnovnijih životnih potreba. Narodni vođa, poslanik u saboru, istaknuti književnik i javni radnik, on oštru sarajevsku zimu provodi bez kaputa, nadajući se da studen neće dugo potrajati. „Izgledao je — seća ga se Jovan Dučić — veoma bosanski ustanik nego bosanski pisac; i čovek za megdana, a ne za meditaciju; i jači na kuburi nego na peru. Niko nije očekivao da će jednog dana Kočić napraviti prevrat u srpskoj noveli, nego da će pobuniti ljude u Bosanskoj Krajini, i popaliti tamo turske čardake. Cela muška pojava Kočićeva odavala je borca i kavgađiju. Njegov visoki stas bio je pun nevestih pokreta, kao u čoveka koji dobro sedi u sedlu, ali ne ume da korača po trotoaru. Njegove su ruke bile dugačke kao u zvonara, a oči široke i umezvene, kao u lovca na lavove, a ne na zečeve ili jarebice. Imao je glas koji je više trubio nego izgovarao ljudske reči.“

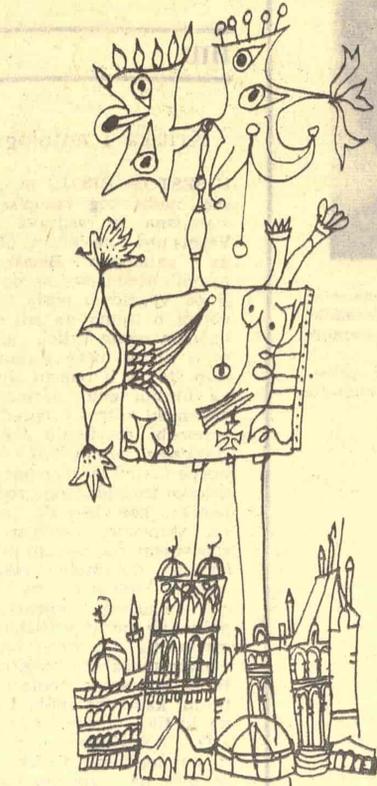
Iako stamen i temeljan, slomio se i ugasio pre vremena. Pokidanih živaca i pomračene svesti, umro je u beogradskoj duševnoj bolnici za vreme prvog svetskog rata, u Srbiji koju su tada, kao po ironiji sudbine, pod okupacijom držali oni protiv kojih se Kočić u svom životu borio. Poslednje dane proveo je u samoci, koju je podnosio kao i njegov mračniji proto, čutljivo, pušći, podnmljen i mrk, zatvoren u svoime bolesnom i pomećenom svetu. Nemiran i nepoverljiv, osećao je potrebu da hoda, da se kreće; šetao je po bolničkom parku odsutan i smrknut, sve više gubeći vid i sve češće zapadajući u bezizlazni očaj, iz koga ga je spasla smrt, jednog toplog letnjeg praskozorja.

Predrag Palavestra

POZNATO JE da Kočićevi biografi (M. Karanović, B. Cubrilović, T. Kruševac, G. Banović i drugi) nisu ostavili potpuno i detaljnije podatke o njegovom školovanju u Beogradu, još manje o pripremanju za ispit zrelosti koji je polagao u Prvoj muškoj gimnaziji od 1. do 12. juna 1899. godine. Ovaj, mnogim teškoćama ispunjen, deo Kočićevog đakskog života dugo je bio prekriven velom zaborava. Njegovom osvetljavanju najviše je doprineo Dragoljub Vlatković u svome vrlo preglednom i dovoljno dokumentovanom radu „Petar Kočić kao maturant“, objavljenom u „Prilogima za književnost, jezik, istoriju i folklor“, knj. XXV, sv. 1-2, st. 114-117, za 1959. godinu. D. Vlatković ispravno deli Kočićovo školovanje u Beogradu na dva perioda: do VI razreda, za koje vreme je koristio „blagodejanje“ i bio izrazito vrlo dobar đak, i od VI do VIII kad, izgubivši državnu pomoć, više gladije, a manje uči. Kočić se doista mnogo mučio u ovo vreme. Kako je u martu šk. 1896/97, zbog „trojke“ iz matematike Kočić izgubio „blagodejanje“, morao se, predstojeća tri meseca, do kraja školske godine, za hranu zadužiti kod kafedžije Janka Najdanovića koji ga je tužio „Sudu grada Beograda“, a ovaj je izdao rešenje broj 7.173.28, juna 1897. g. u kome odobrava zabranu „na svedočbu školsku Petra Kočića đaka VI razreda gimnazije“. U Spomenici gimnazije, na 248. strani, čitamo: „Kako je Kočić popravio svoju situaciju nije poznato“. Pa ipak, jeste. U jednom memorijalnom članku Milorada Pavlovića-Krpe, njegovog školskog druga i kasnijeg vrsnog saradnika, čiji se original čuva u Narodnoj biblioteci SRS, nalazimo da su ovaj dug kafedžiji Janku Najdanoviću izmirili beogradske trgovci Đorđe Radojlović i A. Biba. Ovi darežljivi ljudi dodali su na traženu sumu suda (40 din.) još 200 dinara da se „šesiorazredniku nađe za duvan“. Tako je Kočić izašao iz teške materijalne krize i konačno dobio svedočanstvo VI razreda gimnazije.

Koliko se Kočić mučio u ovo vreme najbolje se vidi iz pisma koje je 3. VIII 1896. iz manastira Jošavice, u kome je od nevolje proveo letnje ferije, uputio ocu Gerajismu u Gomionicu. Krajnje rezigniran, pisao je: „Ubiću se, da već jednom učinim kraj svima patnjama i mukama koje me od rođenja gone... Umešto pomoći otac šalje sinu poruku da bude „čeličan i postojan kao Kočića glavica“.

Kočić se već bio opredelio za književnost možda je zbog nje zanemario i matematiku koju je pri gimnaziji lepo i brižljivo godinama negovao đacka publikacija „Nada“, oko koje su se, u ovo vreme, okupljali njeni aktivni saradnici: Petar Kočić, Jovan Škerlić, Aleksandar Belić, Stevan Luković, Božidar Nikolajević, Kosta Kumanudi, Brana Petronijević, Velizar Janković, Panta Jurišić, Miodrag Ibrovac i drugi, kasnije manje-više znameniti ljudi. Angažovan oko „Nade“, lišen „blagodejanja“, Kočić je gotvo zanemario matematiku iz koje u sedmom ima popravni, a u osmom mu kviri vrlo dobar uspeh. I pored svega Kočić se veoma savsesno spremao za maturu na kojoj je istinski zablistao. Ipak, saznajući da je iz maturskih jezičkih zadataka (srpskog, latinskog i nemačkog) dobio odlične i vrlo dobre ocene, Kočić je bio više nego iznenađen „dvojkom“ iz matematike, iako je od 40 kandidata u njegovoj grupi II dobio slabu ocenu iz matematičke pismene radnje. Nije, dakle, mogao biti oslobođen usmenih ispita (zbog pismenog iz matematike), ali je na usmenom, na osnovu istinski pokazanog znanja, dobio „četvorku“. Na in-

sistiranje prof. Petra Tipe, Kočiću je komisija, zbog pismenog, zaključila „trojku“ iz matematike, jedinu u maturskom svedočanstvu, koja je, izgleda, i izazvala nepoznanje oko Kočićevog opšteg uspeha na ispitu zrelosti. U „Spomenici“ gimnazije doslovno piše: „Sta više, u VII pao je iz algebre i tek u jesen kod profesora Petra Tipe popravio uspeh i prešao u VIII razred. U VIII razredu Kočić je imao prosečno dobar uspeh, pa je s takvim uspehom položio i viši tečajni ispit u junu 1899. godine“. Ovo je u prof. Bogičevića navelo na pogrešan zaključak. Istina, pisac teksta „Spomenice“ (prof. Miodrag Jugović) u fusnoti se poziva, kao i prof. Bogičević, na Arhiv Prve muške gimnazije u Beogradu i Izveštaj iste škole za 1898/99. školsku godinu. Nevolja je u tome što izvori demantuju tvrdnje profesora Jugovića i Bogičevića, jer je Jugović pogrešno interpretirao podatke iz školskih dokumenata. Dopusitmo malu depresiju, vratimo se početku našega spora.

U napisu „Novi podaci o Petru Kočiću“ („Oslobođenje“, od 16. januara ove godine) obradio sam nekoliko najnovijih podataka o Petru Kočiću, na osnovu izvornih dokumenata koje poseduje Muzej književnosti u Sarajevu. Poživajući se na originalno svedočanstvo sa ispita zrelosti P. Kočića upozorio sam na navode prof. V. Bogičevića po kojima je „Kočić

sa dobrim uspehom položio maturu“ (Vojislav Bogičević: „Poznati ljudi u đackoj dobi“, reč je bila o Škerliću, Kočiću i Principu (Oslobođenje od 31. XII 1965. g.). Pretpostavljajući da su prof. Bogičeviću bili poznati i drugi izvori o Kočićevom uspehu na maturi smatram to više omaškom redakcije i nisam ni očekivao odgovor na moju konstataciju da je Kočić „po svemu sudeći“ maturirao sa vrlo dobrim uspehom. Međutim, prof. Bogičević se ubrzo odgovorio („Oslobođenje“ od 19. jan. 1966. g.) člankom „Ponovo o Kočiću“. (Da li je Petar Kočić položio maturu sa dobrim ili vrlo dobrim uspehom?) primećujući da je moja tvrdnja „proizvoljna, jer ne znamo kakav je kriterijum bio pri donošenju odluke o konačnoj skupnoj oceni“. Možda bi ovakva primedba prof. Bogičevića i imala mesta kada bi se odnosila samo na svedočanstvo, mada je i ono dovoljno uverljivo za Kočićev opšti uspeh. Ali, ako izvorni arhivski dokumenti donose sasvim jasnu formulaciju Kočićeve opšte ocene na ispitu zrelosti, onda je za nas kriterijum ispitne komisije od krajnje periferne važnosti, upravo beznačajan. Uostalom, originalno svedočanstvo poslužio je kao izvor priredivača i redaktora „Sabranih dela Petra Kočića“ u Prosvetinom izdanju 1961. u kojima na 411. strani piše „Ispit zrelosti Kočić je položio sa vrlo dobrim uspehom“. Izvesno je da su Đuri Gaveli bili poznati i drugi izvori o maturskoj opštoj oceni Petra Kočića, ali mi oni, u originalno svedočanstvo, nisu bili potrebni. Još ponešto o izvorima.

U izveštaju direktora Prve muške gimnazije u Beogradu M. Markovića o toku i rezultatima ispita zrelosti za šk. 1898/99. g. Ministarstvu prosvete i crkvenih poslova br. 547, od 18. juna 1899. g., pod oznakom b) „vrlo dobi“ i rednim brojem 5 nalazimo Petra Kočića sa ocenom 4,2/8. U protokolu sa ispita zrelosti, uz pojedinačne ocene, nalazimo zaključen vrlo dobar uspeh, u istoimenom rubrici. (Drž. arhiv SRS i Arhiv pomenute gimnazije). D. Vlatković u članku: „Petar Kočić kao maturant“ („Prilozi KJIF“, 1939, str. 117, zaključuje: „No i pored toga, Kočić je položio maturu s vrlo dobrim uspehom, sa srednjom ocenom 4,1/8“, Drž. arhiv NRS — Min. pros., sep. XVIII — 67/1899). Isti izvor koristio je i dr. Golub Dobrašević, priredivač „Izabranih dela Petra Kočića“ u izdanju beogradske Narodne knjige 1962. u kojima na 366. str. piše: „Maturirao je s vrlo dobrim uspehom i srednjom ocenom 4,1/8. Tema iz srpskog jezika mu je glasila „Srbinoz poziv“. Zanimljivo je da se procenat Kočićeve srednje ocene na maturi kod Dobraševića i Vlatkovića (4,1/8) ne slaže sa procentom srednje ocene u Izveštaju direktora gimnazije (4,2/8). Ostaje ipak najmerodavnija ocena 4,2/8 koju nalazimo u Izveštaju i Protokolu škole, iako je razlika u jednoj osmini. Za istraživača je veoma važno vrednovanje i, da tako kažem, rangovanje izvora; ne može se podacima iz autentične arhivske gradnje pretpostaviti dokumenat koji nije izvorni. „Spomenica“ Prve beogradske gimnazije je izuzetno vredna i zanimljiva knjiga o stogodišnjem razvoju i životu jedne naše zaslužne prosvetne institucije. Sasvim je razumljivo da se u publikaciji od 487 strana može raći i po koji proizvoljno i netačno interpretiran podatak iz raznih izvora. Nerazumljivo je insistirati na onome što nije tačno, u što nismo dovoljno sigurni. Jer, ma koliko činjenice bile ono što jesu, na putu do prave naučne istine, ostaju uporno neumoljive i nemilosrdne.

Miodrag Vulin

Podizanje spomenika Gunduliću

iz starih dana

publicista, književnika, historičara itd. Tih dana Dubrovnik je bruja od zdravica, poklika, političkih govora. U dubrovačkom kazalištu — u kome je trebalo da gostuje i zagrebačko kazalište, ali za to nije bilo materijalnih sredstava — našla su se pjevačka društva iz raznih gradova (Sarajevo, Mostar, Split, Vis, Zagreb, Kotor itd.). Uvodnu riječ o Gunduliću pročitao je prof. Luko Zore, književni historičar i profesor dubrovačke gimnazije. Bile su podijeljene i spomen-značke, stigao je veliki broj telegrama-čestitki oko 400 iz svih jugoslavenskih krajeva. Svi naši listovi pisali su o pripremama, poticali svoje čitaoce da daju priloge (jedini izvor finansiranja spomenika) i kasnije su pratili tok svečanosti. U takvoj situaciji ni službena Austrija nije imala kud: u Dubrovnik je sa svojom pratnjom, na dva ratna broda, stigao i dalmatinski namjesnik David i položio vijenac u podnožju spomenika.

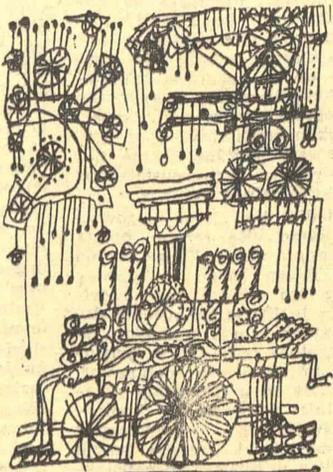
Međutim, neke značajnije neposredne političke koristi od te proslave nije bilo; naprotiv, bilo je čak i znakova dubljeg međusobnog razlaza među srpskim i hrvatskim političarima. Ali, kad su se gosti razišli, buka slegla i bečka štampa prokomentirala Gundulićevu svečanost kao neuspjelu, počele su da se osećaju posledice te manifestacije: Supilo, urednik „Crvene Hrvatske“ počinje da raskida sa frankovcima (1894), a Pero Čingrija tu deceniju XIX vijeka ocjenjuje kao deceniju u kojoj su sazreli uslovi za jedinstvenu akciju Hrvata i Srba protiv Austrije.

Na podizanje spomenika se počelo misliti još 1872; tada je mladi kipar Rendić poklonio dubrovačkoj općini mali kip pjesnika Gundulića i zbog toga dobio neku neznatnu svotu kao uzdarje. Neko vrijeme u javnosti se to ne pominje, ali već 1878. u svom petom broju, dubrovački časopis „Slovinac“ objavljuje članak pod naslovom „Književnost“. U njemu opisuje Gundulićevu zasluge za kulturu „sviju grana našega juga“, pa završava: „Ako je još u nama, o sugradani, davnog ponosa, ako nam slovinška krv teče u žilama, premino se i skosnimo, te nadoknadimo našu dosadašnju bestuznost obrtnijem radom... Potvrdimo da u našim prsima ima još iskra davne žerave koja sasvim da je pod supragom (peplom) zapretana, ipak se taji živa i može iz nje buknuti veliki oganj“. Dvadeset mjeseci kasnije izabran je odbor „da prouči gje bi se moglo i kako u ovom gradu podignuti dostojni spomenik velikome pjesniku, i kako bi se mogla nabaviti potrebna sredstva“. Taj odbor su sačinjavali Orsat (Medo) Pucić, Pero Budmani, dr Ivo Kaznačić, kanonik Mato Vodopić i prof. Luko Zore. To je općina odlučila, a molbu joj je poslala — „Dubrovačka omladina“, koja je,

osim te molbe (latinicom i ćirilicom) štampala i ovaj letak: „U ovom starom zavičaju znanja, obrta i književnosti gdje gotovo i svaki kamilčak ima svoju historičku uspomenu, nema na žalost još onoga spomenika, koji bi najbolje mogao svjedočiti i domorocu i strancu slavnu prošlost grada Dubrovnika — a to je spomenik Ivana Franjina Gundulića. Svakome je prosvjetljenome narodu najplemenitija zadaća sjećati se prošlosti svoje i onih svojih predaka, koji su ma na kom polju ljuckoga znanja doprinijeli, da mu se ime prosvjetili kod potomaka. A Dubrovnik koji je za tri vijeka bio jedina svjetlost u svemu Jugoslavenstvu — koji je književnijem radom svojih dječih sinova sastavio sjajnu epohu u našoj književnosti koji je mudrim svojim vladanjem preko tisuću godina bio sijelom napretka i uljudnosti — zar da se on ne sjeća onih svojih predaka sa kojih je i danas toliko na glasu?... Dubrovačka omladina obraća se zato prije svega svojim sugrađanima pak i čitavom Jugoslavenstvu, da bi svak dobrovoljnim prinosima doprinio, da za taj dan bude podignut (8. januara 1888) spomenik Ivanu Franjinu Gunduliću u Dubrovniku. Uzajući se u probudeno čuvstvo narodnje, ona za stalno drži, da će se osobito Slavna Općina grada Dubrovnika starati, da se izvrši ova plemenita misao, kojoj će jamačno i sve Jugoslavenstvo dostojno odgovoriti...“

Austrijska policija, od ovoga letka pa do podizanja spomenika, pomno prati svaki korak „Dubrovačke omladine“ koja održava sastanke i bez znanja vlasti, što policijski dostavljači naročito podvlače. Crkveni krugovi žele da naglase kršćansku notu u Gundulićevom književnom djelu, pa 1888. traže, da odbor da sav sakupljeni novac za ploču u dominikanskom samostanu, gdje je navodno Gundulić sahranjen. Odbor to odbija i prilaze za ploču samo 200 fiorina, „da uzmože — kako je objasnio blagajnik odborov, dr Vlaho Matijević — poslije što više doprinijeti za Spomenik“. Uz austrijsku policiju i pretenzije crkvenih krugova pojavio se još i razdor među političarima pa je — (iako su movčani prilozima neprestano priftjecali, bez razlike na nacionalna opredjeljenja i s tim u vezi i na različita politička mišljenja, jednako i sa srpske i sa hrvatske strane) — u odboru dolazilo do ostavki i tvenja. Misao o podizanju spomenika bila je u žiži tadašnjeg političkog života i baš zato je ta dvadesetogodišnja priprema toliko i zanimljiva, jer na neki način ilustrira to stanje.

Pa ipak, tek kada je izabran onaj odbor koji je prihvatio ideju iz letka „Dubrovačke omladine“ i koji je mogao tu ideju ostvariti, došlo je do podizanja spomenika i do okupljanja oko njega tolikog broja ljudi različitih političkih koncepcija.

Blaga Dimitrova

BLAGA DIMITROVA, poznata bugarska pesnikinja srednje generacije, pisac je nekoliko zbirki lirskih pesama, među kojima su je dve poslednje, „Ljubav“ i „Ekspedicija ka jedinom danu“, stavile u red najznačajnijih bugarskih pesnikinja.

Poznata je i kao prevodilac sa ruskog i poljskog, a njen prepev Mikljevčevog „Pana Tadeuša“ visoko je ocenjen ne samo od bugarske nego i od poljske književne kritike.

Sama žena na putu

RIZIK je to i neudobnost
u ovom svetu još uvek muškom.

Za svakim uglom još te čeka
zaseđa nelepih susreta.
Ulice te probadaju
radoznalim pogledima.
Sama žena na putu.
Jedina ti je zaštita
što si bez zaštite.

Ti nisi pretvorila nijednog čoveka
u protezu, da se podupireš,
u stablo, da se osloniš,
u zid — da se pritisneš uz njega.
Ti nisi prešla preko nijednog čoveka
kao preko mosta i trambuline.
Sama si pošla na put
da bi ga sreća kao ravna ravnog,
da bi ga istinski volela.
Da li ćeš stići daleko
ili ćeš pasti opaljena blatom,
ti ne znaš,
ali si uporna.

Ako te i sruše na pola puta,
sam je tvoj polazak ipak
stizanje do nečeg.
Sama žena na putu.
Ma šta se desilo ti ideš,
ma šta se desilo ti ne staješ.

Nijedan čovek ne može
da bude tako sam
kao što je žena sama.
Pred tebe sumrak spušta
zaključana vrata.
I noću, nikada ne kreće
sama žena na put.
A sunce kao ključar
otvara ti prostranstva.

Ali ti ideš i po mraku
i ne obazireš se sa strahom.
I svaki tvoj korak
čin je poverenja
u mračnog čoveka
kojim su te plašili dugo.
Odvanzaju koraci o kamen.
Sama žena na putu.
Koraci najtiši, najhrabriji
na poniženoj zemlji,
koja je isto tako
sama žena na putu.

Brzina

TAKVOM se brzinom krećem
da se kilometar pretvara u mig
drvo — u zeleni vetar,
vetar, u udar po slepoočnici,
bulka kraj puta — u iskrnu.

Brzina.
Nagla se misao preobraća
u zamah ruke,
a zamah ruke —
u približenu daljinu,
zora u rumen, dohvatljiv plod.

Brzina.
Čeznja za ljubavlju
razgori se u plamteću ranu.
Što brže tebi!
Tebi što brže!
Putevi se ukrštaju za tren
i razilaze
takvom brzinom
da se susret pretvara u rastanak,
osmeh — u suzu,
san — u sećanje.

Brzina.
Ja trčim, pijana,
istrgnuta od materije,
od teže otkovane
pretvorena u zrak.
Ja putujem kroz prostranstva
da stignem zemlju
i da je zagrejem
za jedan tren
u jednoj tački
i tamo izgorim i sama.

Za visoki cilj

SPOKOJSTVO sam tražila
u zelenoj katedrali
prirode.
— Zašto ste odsećene? —
upitala sam mladike
koje bi trebalo da budu goru.
— Za visoki cilj! —
u horu su uzdahnule.
— Zašto ste zamućene? —
upitah olovne bare,
koje bi trebalo da su reke.
— Za visoki cilj! —
gordo su se oglasile.
I pre vremena dozreli plod,
i odgođeni smeh
i zanemareni cvet
i redigovano osećanje
umiriše me visokim ciljem.
Ali ja se ne pobjoh
uopšte za njih,
nego za visoki cilj.

Prepev Mira ALECKOVIĆ

HID

Kritika i antologija

U ŠESTOM BROJU ovog na-
šeg mađarskog časopisa od-
štampana je rasprava Lasla
Vegele pod naslovom „Kriti-
ka i antologija“. Beleškom u
fusnoti uredništvo se ograda-
je od Vegelovih postavki, go-
voreći o njima da su, dodu-
še, namenjene kritici, ali da
se o njima može diskutovati
zato što su u mnogo slučajeva
formulirane preterano i
polemički oštro. I pored svih
primedbi stavljenih tim po-
stavkama, uredništvo je ras-
pravu objavilo u nameri da
nekako razbudi ovaj „rod“ po-
lemike, koji kao da izumire
na stupcima časopisa, i da
suočenjem najsuprotnijih mi-
šljenja doprinese raščišćava-
vanju stavova na jed-
nom nadasve zanemaranom
polju, na polju kritičkog od-
meravanja i ocene jugoslo-
venske mađarske poezije, kri-
terija koji se pri tome prime-
njuju, kao i na polju literar-
ne kritike uopšte.

O antologijama, a posebno
o antologijama lirke, dosta
se piše na stupcima inostranih
literarnih časopisa, a i
naših, pa neće biti naodmet
da se upoznamo i s nekim
Vegelovim mislima o tome,
koliko nam prostor to dozvo-
ljava. Poznajući današnji po-
ložaj kritike — kaže Vegel —
mirne duše možemo ustanovi-
ti da je veoma osjetljiv i te-
žak zadatak urediti danas an-
tologiju u Vojvodini. Naime,
kad je reč o jugoslovenskoj
mađarskoj poeziji, nailazimo
samo na improvizacije kriti-
čara. O toj poeziji nedostaje
sintetička kritička slika. I za-
to je antologičar u svome ra-
du osuđen na usamljenost,
jer nema prethodnih studija,
sudova, stavova, pomoću ko-
jih bi lakše formirao one kri-
terije koji su preko potrebni
za ocenu pojedine antologije.
I zato se on uvek čudio onima
koji su se s hrabro prihva-
tili uređivanja antologije, ne
osećajući potrebu za tim ana-

lizirajućim kritičkim radom.

Ako pogledamo tri-četiri
postojeće antologije jugoslo-
venske mađarske poezije onda,
po mišljenju Vegelovom, ino-
ramo sa žalošću konstatovati
da su one sve kratkog veka i
da nisu imale neki veći uticaj
ni na poeziju, ni na estetsku
kulturu, ni na estetsku zami-
sao, a ni na kritiku poezije.
Kao da je uređivanje antolo-
gdje pre profesije, negoli es-
tetsko ispovedanje, revolucija
ili, pak, obračun s pesničkim
krivoverstvom i preprema za
jedan značajniji period.

Tražeci zajedničku crtu kod
postojećih antologija, moglo
bi se reći — tvrdi Vegel —
da su one u prvom redu pro-
tokolarne i eklektičke. Pri
njihovom sastavljanju pravac
su davala dnevna literarna (i
taktička) načela. On ne želi
da porekne vrednost postoje-
ćim antologijama, jer ih ima
tako malo da već i samo nji-
hovo postojanje predstavlja
neku vrednost. Govoreći na-
ročito o antologiji Ištvana Se-
lija, Vegel ističe nedostatak
kritičkog rada o jugosloven-
skoj mađarskoj poeziji; i eklek-
tičnost mađarskih antologi-
ja, koje su pre mehaničke
zbirke pesama, nego li izrazi
estetskog posmatranja i koje
nisu značile „estetski og-
led“, kako je to M. Pavlo-
vić primetio u predgovoru
svoje Antologije srpskog pes-
ništva, koja je izazvala veli-
ku polemiku.

Svoju opširnu, svestranu, a
katkad i veoma domišljatu i
dokumentovanu raspravu o Se-
ljevoj antologiji Vegel zavr-
šava ovako: „Velikim manj-
kom antologije smatramo to
što ona ne sadrži obuhvatni
je upoznavanje s jugoslo-
venskom mađarskom poezi-
jom. S uzrocima ovoga poza-
bavili smo se već u našoj ras-
pravi, ali smatramo nužnim
napomenuti da bi jedan ob-
uhvatniji sastav bolje omogu-
ćio da antologija odgovori
svojoj nameni. Tu mislimo na
to da bi time jugoslovensko
literarno javno mišljenje in-
tenzivnije reagovalo na anto-
logiju i ona eventualno izbo-
rila seb trajnije interesova-
nie urednika časopisa i kri-
tičara.“ (A. P.)

LITERATUREN FRONT

Rehabilitacija kriminalističkog žanra

DUGO GODINA u Bugar-
skoj niko nije izdavao detek-
tivske i kriminalističke knj-
ge. Bio je to jedan zapostav-
ljen i nezvanično zabranjen
žanr, nestao neposredno po-
sle rata. Pre nekoliko godina
poznati bugarski pisac Andrej
Guljaški ponovo je otvorio
puteve te literature svojim
knjigama, u kojima je glavnu
ulogu igrao bugarski Šerlok
Holms-Avakum Zahov. Svo-
jom prozom Guljaški je do-
kazao da kriminalistička (u
njegovom slučaju kontraobave-
štajna) literatura može da
bude umetnička, a ne samo
da služi kao jeftina literatura
za razonodu. Njegov junak je
intelektualan tip, lik jednog
savremenog kontraobaveštaj-
ca, a njegove knjige se mo-
gu nazvati psihološko-intelek-
tualnom kriminalističkom, po
svojoj sadržini predstavljaju
nešto novo u toj literaturi.

Uspех novog žanra pokre-
nuo je i opširan, nužan raz-
govor na stranicama bugar-
skog književnog nedeljnika
„Literaturen front“ o kvalite-
tima kriminalističke litera-
ture i o njenoj korisnosti. Svi
koji su prihvatili poziv re-
dakcije da učestvuju u raz-
govoru — a to su bili poznati
književnici — podržali su
shvatanje da kriminalistička
literatura, kao i svaka druga
literatura, može biti dobra i
lepa.

Mladen Denev, koji radi
kao urednik kriminalističke
biblioteke „Zrak“ (izdanje
Vojnog izdavačkog preduzeća;
u njoj se štampaju novele
memoarskog, kontraobaveš-
tajnog i kriminalističkog ka-
raktera), kaže da prema jed-
noj anketi koju su oni pra-
vili, 80 procenata učenika u
nekim gimnazijama čitaju
najradije kriminalističku li-
teraturu. Stefan Gečev smat-
ra da se vrline kriminalistič-
ke literature svode na sle-
deće. Kriminalni roman za-
zadovoljava najneposrednije

i najpotpunije osećanje
pravde urođeno kod čove-
veka; zadovoljava čovekovu
težnju za ispoljavanjem vrlina,
kao biće koje logički misli;
odgovara težnji ka pustolovi-
ni, tj. uzbuđljivim doživlja-
jima u neobičnim i opasnim
situacijama; privlačan je svo-
jim polarizovanjem dobra i
zla.

Govoreći o potrebi ovakve
literature, mladi pisac Ljuben
Dilov argumentisao je u svoj
stav ovako: „Civilizacija je
otela čoveku mogućnost da
nalazi pustolovine u prirodi,
sem ako nije pošao da ih po-
sebno traži. Ali na račun to-
ga ona je uzvratila čoveku
svojim Scilama i Haribadama
— pojavila se totalna špiju-
naža i gangsterizam. Tako su
Odisej i Robinzon Kruzo do-
bili nova imena kao simboli
ovog veka — Šerlok Holms
i dr Zorge. Oni su potrebni
književnosti koliko i sam ži-
vot, kao primer za hrabro i
odano služenje jednoj huma-
noj „deji“. Poznati pozorišni
kritičar Vladimir Karakašev
kaže: „Samo dosadno-ozbiljni
ljudi mogu da negiraju kri-
minalističko-pustolovnu li-
teraturu!“

Bogomil Rajnov, jedan od
istaknutih bugarskih pripe-
vedača kriminalističke litera-
ture i poznavalac tog žanra,
u svom opširnom izlaganju o
svim najpoznatijim tokovima
i junacima „kriminalističko-
špijunske“ literature na Za-
padu kaže da „specifičnost
literature nije neutralna pre-
ma klasnoj poziciji“. On sma-
tra da se bugarska krimina-
listička literatura mora nužno
obogatiti savim novim umet-
ničkim sredstvima, a ne pre-
pisivati površne sheme po-
stojećeg u svetu pustolovnog
i kriminalnog romana.

Jedini koji je u razgovoru
pokazao više rezervi prema
kriminalističkoj literaturi bio
je Prvan Nelov, psihopeda-
gog, koji smatra da je speci-
fika te literature „veoma de-
likatna“ i zato štampanju te
literature treba da se pristu-
pa uz „najstrože odabiranje“.
Sada se u Bugarskoj obja-
vljuje dosta knjiga kontra-
obaveštajnog i pustolovnog
karaktera i pisanja takvih
knjiga prihvataju se najstak-
nutiji pisci. (G. S.)

LITERATURNAJA GAZETA

Sve sam reacionar

LIST SAVEZA PISACA SSSR
u broju od 9. avgusta ove go-
dine donosi izvode iz napisa
kineske štampe o kulturnom
nasledu. Karakteristično je da
se u njima čitavo nasleđe svet-
ske i kineske književnosti i
umetnosti ocenjuje negativno.
Ne štete se ni kineski knji-
ževnici kao što su Konfucije,
Li Bo, ili Tu Fu. U uvodniku
vojnih novina „Cefancjun
bao“ kategorički se izjavlju-
je: „Neophodno je da se pre-
kine sa slepim verovanjem u
kinesku i stranu klasičnu
književnost.“

„Zar Su Dun Po može da
nas nauči kakav treba da bu-
de komunist?“ — piše „Gu-
anmin žibao“ o piscu koji je
živeo od 1036. do 1101. godi-
ne. — „Sasvim je jasno da
je to nemoguće... Mi više ne-
ćemo poći putem na koji je u-
kazao Su Dun Po“. Sao Sue
Cinu piscu iz XVIII veka, za-
merna se što je za njega bilo
lepo ono što je danas već pre-
vaziđeno, i što su „metodi
borbe“ njegovih junaka protiv
feudalnog morala, njihovi
ideali i „suština njihove lju-
bavi... pokriveni gustim slo-
jem eksploatorske klasne bo-
je“. „Zar je dopuštivo“ — pi-
ta se dalje autor ovog članka —
„da se zajedno s takvim ju-
nacima 'pati i raduje' da se
zajedno s njima 'očajava' i 'tu-
guje'?“

„Zenmin žibao“ 6. avgusta
ove godine, kritikujući Čzou
Jana, zamenika šefa Odsaka
za propagandu CK KPK, okri-
vljuje ga zbog propagiranja
klasične kulture: „Čzou Jan
je... hvalio feudalnu i kapita-
lističku kulturu i njene pred-
stavnike. Od stranaca je uz-
dizao Šekspira, Tolstoja, Go-
golja, Belinskog i ostale, a od
starokineskih kulturnih rad-
nika isticao je Konfucija, Lao
Cija, Dun Čzun Sua, Ci Kana,
Su Šea, Cao Su Cima... Od
književnih dela pominjao je
„Otelu“, „Buru“, „Romea i Ju-
liju“, „Kralja Lira“ i druge.

Kad „Guanmun žibao“ tvr-
de: „Demokratska vrednost
zapadnog književnog nasleđa
postepeno je izgubila svoj ra-
niji delotvorni značaj i buržo-
aska ideologija uz njegovu
pomoć postepeno kvari i truje
naš narod, naročito omladinu“
— onda nije čudo što se u red
„otrovnih trava“ ubrajaju i
„Božanstvena komedija“, „Gar-
gantua i Pantagruel“, „Jadi
mladog Vertera“, „Zan Kri-
stof“ kao i dela Anatola Fran-
sa, Mopasana i drugih. Pošto
je „centralna ideja u Šekspi-
rovom stvaralaštvu... buržo-
aski humanizam“ i „njegove
ideje pripadaju ideologiji ek-
sploatorske klase“ — „ako
im se dozvoli slobodno šire-
nje i ne podvrgnu se surovog
kritici, one mogu izvršiti kraj-
nje rđav uticaj na savremeno
čitaoca“, jer „ako se Šek-
spirove drame gledaju iz da-
našnjeg aspekta, one su u
svom korenu suprotne socia-
lističkom kolektivizmu“, za-
ključuje se u „Guanmin žibao“.

Balzak se ne može prihva-
titi jer je „slavio reacionar-
nu teoriju čovečnosti“. Igo,
zbog toga što mu je „krajnji
cilj“ bilo „učvršćenje buržo-
askog društva“, Puškin, Ljer-
montov, Turgenjev, Gončarov
— „zbog poetizacije ljubavi i
detajnog opisanja života
plemića i kapitalista“, a Be-
linskog, Černiševskom i Do-
broljubivu vojni list „Cefanc-
jun bao“ zamera što im ide-
ologija „nije bila marksistič-
ka, već buržoaska“.

Ni klasična muzika nije mo-
gla izdržati kineski „marks-
ističku“ kritiku. Saradnik Na-
učno-istraživačkog instituta
za mikrobiologiju Akademija
nauka NR Kine Ma Tin Sen
izjavio je: „Zbog toga što sam
mnogo slušao zapadnu muzi-
ku, postepeno mi se pomutio
klasični pogled na stvari. Posle
dugog slušanja i uživanja u
muzici Betovenove Devete
simfonije, ideja buržoasko-
humanističke ljubavi, koja se
slavi u horskom delu ove sim-
fonije, izazvala je u meni ne-
realne iluzije“. Bizeova opera
„Karmen“ dobila je ovakvo
tumačenje u „Guanmin ži-
bau: „Zar to nije prodavanje
takve robe kao što je buržo-
aska sloboda ličnosti, kult

seksa i individualizam?“ Kla-
sični balet, takode, „opija o-
mladinu“ i „propoveda pomi-
renje klasa“. Redakcija „Li-
teraturne gazete“ smatrala je
da ovim „nepobitnim činje-
nicama“ nije potreban nika-
kav komentar. (M. S.)

PROBLEMI

Motiv koncentracionog logora u slovenačkoj literaturi

TEMA KONCENTRACIONIH
logora u slovenačkoj litera-
turi kao da nije prestajala u
svojoj kontinuiranoj niti od
rata pa sve do danas. To je
svakako i pobudilo France
Filipića da u svom pilogu ob-
javljenom u julskom broju
„Problema“ obuhvatnije re-
gistruje i objasni ovu pojavu.

Ako danas pogledamo bib-
liografske podatke o slove-
načkoj književnosti sa tema-
tikom i motivima koncentra-
cionog logora, kaže Filipič,
možemo na prvi pogled opa-
ziti da se deli na tri sasvim
različita perioda. Prvi obuh-
vata ratne dane i završava
se 1950 g. objavljivanjem de-
la Prežihova Voranca. Taj
period je dostigao svoj vrh
i rascveta u prvim godinama
po oslobođenju, a posle 1948.
može se primetiti naglo opa-
danje. Veoma snažan period
za slovenačku literaturu sa
ovom tematikom dalo je raz-
doblje između 1950. i 1958.
Kao kamen medaš na kraju
stoji roman Borisa Pahora
„Onkraj pekla so ljude“, koji
je začetak trećeg perioda koji
traje do današnjih dana.

Prva pesma koja je Sloven-
cima dočarala atmosferu kon-
centracionog logora bila je
Aphova „Bilećanka“, koja bi
se mogla postaviti kao me-
daš slovenačke socijalne lirike
između dva rata. Borova pe-
sma „Bobjnajo, bobjnajo, kol-
lesa“ objavljena u zimu 1941
— 1942, prva je literarno iz-
ražena vizija grozne masovne
smrti. U prvim ratnim danima
objavljene su četiri knjige
koje su imale isključivo lo-
gorsku tematiku (Branka Jur-
ca, Ivan Vouk, Milena Moho-
ričeva, Man'ca Komanova).
Ovde treba uključiti i „Te-
leskop“ Ivana Bratka i zbirku
„Drevo na samem“ Cene Vi-
potnika, koja je datumski iza-
šla kasnije, ali je sadržinski
vezana za ovaj period. Posebno
mesto u prozi ovog
vremena zauzimaju crtice i
novele Prežihova Voranca. U
svojoj angažovanosti, obele-
žen moralnim dilemama, Vo-
ranc je prvi u slovenačku li-
teraturu uneo motiv masovne
smrti. Na žalost ove crtice i
novele iz logorskog sveta još
nisu skupljene i izdate u jed-
nu knjigu. Ovde treba uvrstiti
i Borisa Pahora, čiji je os-
novni motiv: kako će se oslo-
bođeni zatvorenici prilagoditi
novom životu i kako će po-
bediti u sebi onu smrt koju
su doneli u bezbrojnim vizi-
jama koncentracionog logora;
zatim Vladimira Kralja, Juša
Kozaka, Ivana Potrča, dok u
poeziji izrazito mesto zau-
zima Igo Gruden sa svojim
romantičarsko-humorističkim
tendencijama, gotovo suprot-
tan oštrim osudama kakve
je davao Bor. Sa izrazito
specifičnim unosenjem u ovu
tematiku dopunjavali su kon-
tinuiranu nit slovenačke li-
terature svaki na svoj način i
drugi pesnici: Erna Musejeva,
France Blantič, Alojz Grad-
nik, France Filipič i dr.

Period od 1950 — 58 g. je
manje plodan. Ipak tada se
pojavljuje „Drevo na samem“
Cene Vipotnika koje je tra-
gizam čoveka iza logorskih
žica podiglo na potresan u-
metnički nivo slovenačke li-
terature. Početkom trećeg pe-
rioda od 1958. izlazi roman
najangažovanijeg slovenačkog
pisca Borisa Pahora „Onkraj
pekla so ljude“ koji doživljava
i drugo izdanje. Pojavljuje
se zatim knjiga Lojza Kral-
gera „Na robu življenja“,
„Pojoči konji“ France Filipi-
ća, „Vojak u zlatimi gumba-
mi“ Mirjam Štajner. Godine
1965. Lojze Krakar dobija
Kajuhovu nagradu za zbirku
„Umrute mrtvi“. Ovu tema-
tiku danas nastavljaju i mladi
koji o koncentracionim logo-
rima pišu na osnovu pričanja
(Lj. D.)

